

Die uw jeugd vernieuwt
als die van een arend

De Reformatie

WEEKBLAD TOT ONTWIKKELING VAN HET GEREFORMEERDE LEVEN

ZONEN GODS EN DOCHTEREN DER MENSEN IN GEN. 6 : 1-4 IS DE OUDE KWESTIE NOG ACTUEEL? V (slot)

Ergens in het begin van Genesis is zij te vinden, de pericoop die ons enige weken heeft bezig gehouden. We hebben de lezers meegenomen op een reis naar een heel ver verleden, naar een periode waarin schepping en paradijs betrekkelijk recente feiten waren, maar waarin ook de val in de zonde een werkelijkheid is geworden; naar een verleden zo ver dat wij vandaag ons er nauwelijks een voorstelling van kunnen vormen. En dat is een zaak waar we te weinig bij stil staan.

We hebben er over geschreven. Juist die tijd boeit ons uitermate. De Bijbel mankt het ons mogelijk zo dicht bij de oorsprong en de daarop gevolgde ontsporing te komen. De Bijbel alleen.

We hebben geschreven, al blijkt het nog altijd weer moeilijk. Zo ver van onze eigen tijd verwijderd gaat het gebeuren van toen haast iets onwezenlijks krijgen. Ja toch? Het kan ons verbazen dat een hele scala van denkers en schrijvers van voor het begin van onze jaartelling tot op de dag van vandaag eenzelfde begrip: 'zonen Gods' kan invullen als 'engelen', 'kinderen van het verbond Gods' en 'tirannen of usurpatoren', zodat, wie het leest, vandaag

nog verzucht: Hoe heb ik het nu? Wat moet ik daarvan denken?

Schrijvend zochten we onze **weg**. We menen een weg geweest te hebben. We hopen in ieder geval, u, lezers aan het denken te hebben **gezet**. Als het zo is, hebben we al veel gewonnen, nl. dat wij elk voor zich en met elkaar meer alert worden in onze Bijbellezing.

Daarmee zijn we in dit laatste artikel toegekomen aan een afronding. Terwijl we ons afvragen of er nog meer te zeggen valt, dat licht zou kunnen werpen op het verstaan van deze pericoop, noemen we het getuigenis van de Schriftten.

Het getuigenis van de Schriften. Genesis 1-11

Gedachtig aan het adagium 'Scriptura sui ipsius interpret' – de Schrift is haar eigen uitlegster, gaan we zoeken naar andere Schriftplaatsen die enig verband met onze pericoop zouden kunnen hebben.

Wat het Oude Testament betreft, bieden de eerste elf hoofdstukken van Genesis een nadere context. In dit opzicht heeft *Meredith G. Kline* waardevolle arbeid verricht

HOOFDARTIKEL

Zonen Gods en dochteren der mensen in Gen. 6:1-4 is de oude kwestie nog actueel? V (slot)

H.M. Ohmann

UIT DE SCHRIFT

Geloofsvertrouwen
J.B. de Rijke

GEKNIPT VOOR VANDAAG

Het leven in

KERKELIJK LEVEN

Welke kerk ging stuk? IV
W.G. de Vries

GELEGEN/ONGELEGEN

J. Kamphuis

MUZIEK

Kerklied: heden, verleden... toekomst?
J. Smelik

BOEKBESPREKING

Bloknoot,
christelijk literair tijdschrift

AAN DE RROEDERWEG

Bibliotheekverslag 1991/1992
J. Douma

PERSSCHOUW

W.G. de Vries

UIT DE KERKEN

als hij wijst op een steeds weer zichtbare lijn die door deze hoofdstukken loopt, van Genesis 4 af, te weten de lijn van machtsvorming, welke steeds haar beslag krijgt in de bouw van de stad als machtscentrum: van de stad van Kain, waar later een Lamech de scepter (of de knoet) zwaait tot de torenbouw van Babel: 'Laten wij ons een stad bouwen met een toren, waarvan de top tot de hemel reikt, en laten wij ons een naam maken...' Hij wijst in dit verband op de figuur van een Nimrod, voor ons een vage grootheid uit de oude tijden, waar we maar weinig van te zeggen weten, maar die juist voor die alleroudste tijden typerend moet zijn geweest. Hij was de eerste machthebber op aarde, een 'gibbör'. Dat eerste ziet op de tijd na de vloed, want uit Genesis 6:4 weet ik dat ze er al waren voor de vloed. Ondanks de catastrofe van de vloed, is de wereld, de boze inens, in principe nog niet veranderd. Evenals Kline beschouwen we dit als een steun voor de opvatting, dat de geweldigen van de voortijd, en hun vaders, de b^cnē 'Elohim, een dynastie vormden, in ieder geval een klasse van machthebbers. Genesis 9:5 en 6, het voorschrift van de bloedwraak die moet voltrokken door mensenhand, onderstelt de aanwezigheid van gezagsdragers. Daaronder zijn er van het type Nimrod. En er is niets op tegen en heel voor om de lijn terug te laten lopen naar de tijd voor de vloed. Als Nimrod 'een geweldige jager' wordt genoemd ziet dat niet op een vorm van tijdverdrijf, sport, maar tekent het de mens in heel zijn optreden in het bestrijden van dieren en mensen, allebei.² Daar is om kort te gaan een duidelijke tendens in de zucht van de mens een nachtsbnsis te vormen en zich een naam te verwerven. Een lijn die wordt omgehogen door de HE-RE bij de roeping van Abram, aan wie Jahwe toezegt dat Hij zijn naam groot zal maken. Dan is het Jahwe, die Nimrod c.a. heeft zien komen en gaan, die in Zijn lijn en

stijl een draad gaat afwikkelen van groten, (die nederig zijn) die uitloopt op Hem, *die groot zal zijn en zoon des allerhoogsten genoemd worden.*' (Lucas 2:32). Met Abram komt er een duidelijke scheidslijn.

In het overige Oude Testament wordt aan de toestand van voor de vloed niet met zoveel woorden herinnerd. Al komen we naast mensen geregeld engelen tegen in dieneide functie; dienende geesten, uitgezonden ten dienste van hen die het heil zullen beërven (Hebr. 1:14).

Het getuigenis der Schriften. Heeft het Nieuwe Testament nog iets te zeggen over deze pericoop?

a) I Corinthiërs 11:10

Dit is de eerste plaats die een herinnering zou kunnen bevatten een Genesis 6:1-4.

We lezen: 'Daarom moet de vrouw een macht op het hoofd hebben vanwege de engelen'. Het bijzondere is dat man, vrouw en engelen alle drie hier in beeld komen in hun wederzijdse relatie. Grosheide wijst hier op het woord 'exousia', d.w.z. bevoegdheid en merkt op: 'bevoegdheid drukt steeds uit, dat de mens vrij is iets te doen, maar dat het nu verder van de omstandigheden afhangt, of hij het al dan niet zal doen. De vrouw heeft bevoegdheid met gedekten hoofde in het openbaar te verschijnen. Welnu, zegt Paulus, ze is verplicht van die bevoegdheid gebruik te maken, omdat zij uit de man is geschapen. Ze is daartoe bovendien verplicht terwillen van de engelen'. Hne dan? 'Die engelen zijn getuigen geweest van de schepping des mensen'. Wij voor ons vinden dat een goede greep van Grosheide, die een helder licht werpt op het punt in kwestie: de verhouding man-vrouw. Niet alleen de man, ook de vrouw heeft bevoegdheid.³ A. Schlatter schrijft in zijn commentaar dat man en vrouw nooit zonder enige relatie tot elkaar kunnen worden gezien. Wie over de man spreekt moet altijd in gedachten hebben hoe de zaken in een dergelijk geval bij de vrouw liggen. Elk, man en vrouw, zijn aan hun hoofd gehonden, resp. God en de man. Dat is geen dwingelandij. Nee, maar een ere-zaak! Op die eer moet elk bedacht zijn. Dat wordt zichtbaar in het (lichaamsdeel) hoofd. Man zowel als vrouw, zorgen, ieder op zijn of haar wijze, voor een bij hem of haar passende haardracht, hoofdbedekking of hoofdtooi. 'Toon mij uw hoofd en ik zal u zeggen wat voor man of vrouw u bent'. Dat geldt bepaald als man of vrouw zich biddend tot God richten. Kaalgeschoren te zijn is een schande voor een vrouw die zichzelf respecteert. En dat mag, ja moet. Ze heeft exousia. Zo staat het voor een man lelijk, ja bespottelijk, als die een hoofd-doekje zou dragen. Een vrouw die zich vrouw voelt, drukt dat in haar kleding uit. Rij de man is het idem dito. We treden hier niet in bijzonderheden, maar wijzen op het principe.

Wat is dat principe? Paulus grijpt hier terug op de schepping. De man heet nadrukkelijk Gods beeld. Daarmee is natuurlijk niet ontkend dat de vrouw ook naar Gods beeld geschapen is. Waarom noemt de apostel de man beeld

KERNREDACTIE

DR. W.G. DE VRIES (eindred.), DR. G.J. VAN MIDDELKOOP, PROF. DR. M. T. VELDF

OVERIGE REDACTIEFIEDEN

DR. K. IERBECK, DR. R. IJUITEN, DR. C.J. DE RIJTER, DR. H. VELD-MAN, PROF. DR. K. VELING

MEDEWERKERS

DR. J.A. BOERSEMA, J.M. DE JONG, A.JOH. KISJES, DR. J. MCSSELINK, DR. J. SMELK

Alle stukken bestemd voor de Redactie aan

De Reformatie, Postbus 24, 8260 AA te Kampen

ADMINISTRATIE/ADVERTENTIES

Uitgeverij Oosterbaan & Lc Cointre B.V., Postrekening 406040 tnv..

De Reformatie, Goor, Postbus 25, 4460 AA Goes, Tel. (01100) 15591.

ABONNEMENT

f 84,75 per jaar; f 45,25 per halfjaar; studenten f 69,25 per jaar (binnenland).

Buitenland f 143,50 per jaar (zweepst)

Een abonnement kan per maand ingaan, maar s'echts beëindigd worden uiterlijk twee maanden voortipt verstrijken van de betalingstermijn.

Losse nummers f 1,85 (excl. porto)

ADVERTENTIES

Pris f 0,45 per mm Contracttarief op aanvraag

Zonder schriftelijke toestemming van de uitgever is het niet toegestaan artikelen uit d. blad over te nemen

ISSN 0165-5191

Gods? Omdat de man met alle geweld de 'baas moet zijn'? Moet dat zo nodig? Helemaal niet. 'De haas spelen' en daarop doelt het 'heerschappij voeren' in Genesis 3 : 16, is een uitvloei van de vloek. De vloek. Daar komen ongelukken van. Wat Paulus bedoelt is dit dat de man van nature gedisponeerd is God zichtbaar te maken; Hem te vertegenwoordigen (zie ons vorige artikel). Dat kan de man alleen goed doen als hij gehoorzaam is jegens zijn God. Hij moet God afbeelden; laten zien hoe machtig en genadig God is. Anders ontaardt hij en wordt tot een tiran. En de vrouw? De vrouw is de heerlijkheid van de man. Je kunt het aan de vrouw merken wat de man met wie ze omgaat, waard is, wat hij heeft en kan. Zij draagt mede bij tot wat we tegenwoordig noemen: zijn uitstraling. Van de man gaat het uit. En de vrouw geeft het door. Wat niet wil zeggen dat zij hem nooit een idee aan de hand mag doen. Dat gebeurt in goede harmonie. Die twee zijn op elkaar ingesteld en ingespeeld. Zou zij hem niet mogen stimuleren tot wat zijn taak is? Zou zo vragen we, en we gaan terug naar de man, de HERE God – de God van de verbondsomgang – niet op prijs stelden, te vernemen wat ons bezighoudt, onze gedachten en ideeën? Het moge ons opvallen dat Paulus hier argumenteert vanuit Genesis 2. Niet vanuit Genesis 3. In Genesis 2 worden de oorspronkelijke verhoudingen getekend. Die verhoudingen worden door Christus hersteld en in Hem geheiligd. Mog de vrouw in de gemeente gezien en gehoord worden? Ja zeker, mits zij haar eigen exousia = bevoegdheid goed in het oog houdt, en die gebruikt om helemaal als vrouw aan het kerkelijk en geestelijk leven deel te nemen. De vrouw moet in haar optreden daardoor *gedekt*, d.w.z. verantwoord zijn.

Maar wat hebben de engelen hiermee te maken? Schlatter ziet hen als bemiddelaars tussen God en mens in het woord- en gebedsverkeer. Dus niet als eventueel bestraffende instantie die de vrouw onder handen nemen over wat ze verkeerd heeft gedaan. Nota bene: Goede engelen zijn de enige schepselen die de oorspronkelijke verhoudingen zuiver hebben bewaard. Mier aan gevallen engelen te denken, die door al te vrijpostige vrouwen geprikkeld worden en zich aan hen vergapen of vergrijpen, is al te fantastisch?

In ons derde artikel noemden we nog J. van Bruggens studie over 1 Cor. 11.⁵ Hij wijst de vertaling 'hoofdbedekking' af. Men kan daartoe komen op grond van de verzen 5 en 6, maar vers 10 sluit beter aan bij vers 8 en 9, waar zonder nadere bepalingen de vrouw als heerlijkheid van de man wordt genoemd, die er is om de man. Paulus schrijft dat de vrouw gezag moet hebben over haar hoofd, wat dan wordt uitgewerkt als een 'zichzelf onder controle hebben'; 'zichzelf in de macht hebben'. Zo'n vrouw schikt zich als vanzelf onder de man. Zij wil de man man laten zijn. Paulus schrijft in vers 10 niet zonder meer dat de man de vrouw onder de duim moet houden. 'Het gebod zet de ene mens niet op tegen de ander, maar doet op ieder persoonlijk een appel.' 'Paulus predikt het gezag van de Schepper. Deze prediking vraagt niet om over-

heersing maar om zelfbeheersing' Van Bruggen werkt dit uit in verband met mentaliteit van deze tijd. Hij wijst vervolgens op de engelen, de derde partij, die ongezien aanwezig is. In welke hoedanigheid? Als getuigen. Zij weten uit eigen ervaring en kennis hoe het bij de schepping is geweest; zij weten hoe het hoort; zij verwachten het herstel van de verhouding zoals die in het begin is geweest. Zij verheugen zich over zogenaamd gemaniceerde zusters en broeders, die hun leven gaan hervormen naar de goede regels van de schepper. Want bekering is terugkeer tot God en zijn regels.

Een en ander samenvattend vragen we: Kan gezegd dat 1 Cor. 11 : 16 een referentie bevat aan Genesis 6? Niet in de zin die voorstanders van de 'engelenhypothese' daaraan hechten: engelen die verliefd worden op mensen, op meisjes. Maar wat het thema aangaat zijn er raakpunten. Al verstaan wij onder de bēnē 'ēlōhim mannen, mensen dus, ook in Genesis 4 : 1-4 is de verhouding man-vrouw in geding. Het optreden van de zogenaamde 'zonen Gods' is in flagrante strijd met wat 1 Cor. 11 opgemerkt over de man in zijn specifieke hoedanigheid als beeld van God, ten opzichte van de vrouw die beeld van de man is. Dat heeft G.F. Closen en Mevr. T.E.N. Ozinga terecht signaleerd. De meisjes en vrouwen van Gen. 4 worden aangetast in hun exousia, doordat ze vernederd worden tot wat in de dierenwereld de wijfjes zijn in de bronsttijd. Dan drijft de sterkste bok de andere bokken weg en brengt een hele 'harem' bij elkaar. Onlangs konden we daar nog weer reportages van lezen. Zo zijn dieren. Maar een man gooit zijn eer te grabbel als hij zo doet. En reken maar dat de engelen, hier ongenoemd, ongezien getuigen zijn geweest van deze ontwikkeling ten kwade en zich hebben beproefd. In de hemel leeft men intens met de aarde mee.⁶

b) De brief van Judas, vers 6 en 7; 14.

Een andere plaats, die telkens in verband met Genesis 6 : 1 v. wordt genoemd, vinden we in de brief van Judas.

Dat is wel te verklaren. In de verzen 6 en 7 en nog eens in 14 zijn zowel mensen als engelen in beeld. Mensen zijn hier afvallige, ongelovige mensen. En engelen boze, zondige engelen. De situatie ligt hier heel anders dan in 1 Cor. 11.

'Zondige, boze engelen' Men denke zich dat in! Maar dat kunnen wij niet. Greijdanus, in zijn commentaar op Judas⁷ weidt nadrukkelijk uit over die wezens zo hoog en schitterend als om ons te laten gevoelen hoe weerzinwekkend en innerlijk tegenstrijdig die gedachte alleen al is. Gelukkig is het maar een deel van de engelen. Judas schrijft over die bepaalde engelen, die niet bewaard hebben wat hun door God gegeven was. Onder 'arche' verstaat Greijdanus: 'hun oorspronkelijk macht, de bevoegdheid en heerschappij, welke hun bij hun schepping door God werd toegedeeld.' Maar zij hebben verlaten 'hun als de hunnen door God bij de schepping geschonken woonstede.' Die woonstede heeft alles te maken met de arche ('oorsprong' volgens de vert. van het N.B.G.) 'Arche' en

'oiketerion' (woonstede) drukken dezelfde gedachte uit en noemen dezelfde zaak van een enigszins andere kant en vullen daardoor elkander een weinig aan' (Greijdanus).

Is er nu een duidelijke link naar Gen. 6 : 1-4?, vragen wij. Volgens Greijdanus is hier 'niet alleen geen sprake van eene verbinding van engelen met mensen, gelijk met die in Gen. 6 wil lezen, maar dat ook de voorstelling in dit vers iet: gansch anders zegt. Men beweert namelijk, dat Judas zijn verhaal van den val der engelen ontleend heeft aan het boek van Henoch, en verklaart dan wat Judas hier schrijft, naar de voorstelling in dat boek. 'Greijdanus geeft dan kort weer wat Henoch vertelt. Wij verwijzen onze lezers naar ons tweede art. Greijdanus vervolgt: 'Nu leert Gen. 6 : 1-4 niets van een dergelijke gemeenschap van engelen met mensen; vgl. bij 2 Petr. 2 : 4. En van eene gebruikmaking dom Judas van het boek van Henoch is althans in dit vers geen spoor.'⁸

Wij voor ons vragen ons af of Greijdanus hier niet stellig spreekt. F. Dexinger⁹ begint in het tweede deel van zijn boek niet terstond op het nauwe verband tussen Judas en Henoch te wijzen. Hij adstrueert dat nader door de betreffende passages in beide boeken in twee kolommen naast elkaar te laten afdrukken. Bij herhaling treft ons dan de woordelijke overeenkomst. Voor hem is onweersprekelijk aangetoond dat Judas het boek Henoch moet hebben gekend. Heeft hij het niet in vers 14 aangehaald met opgave van de vindplaats? Maar, zegt Dexinger, het is niet te bewijzen dat Judas hier zinspeelt op de in Henoch getekende ronde van engelen zich afgeven mei de dochteren der mensen en dat zij daarom en daarom met eeuwige banden onder de donkerheid worden bewaard. Alleen, heeft volgens Dexinger Judas met het citeren van Henoch, een destijds wijd en zijd bekend geschrift, iets dergelijks gesuggereerd. Greijdanus wil dit zoveel mogelijk afzwakken: 'De profetie van Henoch in de verzen 14 en 15, komt ook voor in het boek Henoch; vgl. bij vs. 6. Er is tusschen beide teksten groote overeenkomst. Op dien grond beweren velen, dat Judas deze profetie uit dat Boek heeft overgenomen. Hij zou haar dan op autoriteit van dat boek aangenomen hebben als door den Henoch uit Gen. 5 gesproken, en niet onderscheiden hebben tusschen den historischen Henoch, en dat boek of zijnen auteur. Maar dat alles kan men niet uit die overeenstemming bewijzen. Judas en het Henoch-boek kunnen uit eene gemeenschappelijke bron geput hebben, hetzij de mondelinge traditie, hetzij een schriftelijk document...' ¹⁰ Dexinger wijst daartegenover naar de kerkvaders, van wie velen de mening van het boek Henoch toegedaan waren (vgl. ons tweede artikel). Zijns inziens had Judas, als hij de visie van het boek Henoch niet deelde, zich duidelijker moeten uitdrukken teneinde misverstand te voorkomen. Maar, ook volgens Dexinger, mag uit de brief van Judas, niet teruggeconcludeerd worden tot die bepaalde uitleg van Gen. 6 : 1-4 die in de 'zonen Gods' engelen ziet. Je kunt er niet meer uit afleiden dan dat deze passage in de eerste eeuwen van onze jaartelling zo werd uitgelegd.

In deze zaak speelt ook vers 7 en zijn uitleg daarvan een rol. Zoals te verwachten is. Lees maar: 'zoals Sodom en Gomorra en de steden in hun nabijheid, die op gelijke wijze als genen haar hoererij hebben botgevierd en ander vlees achterna gelopen zijn, daar liggen als voorbeeld, onder een straf van eeuwig vuur.' Zoals te verwachten is hebben de aanhangers van de engelen-hypothese dit aangegrepen. Alsof de vraag wie met 'genen' (St. Vert. : 'deze') bedoeld zijn, al een uitgemaakte zaak was. Maar dat is het niet en wie de commentaren nagaat bemerkt hoe de exegeten op deze vraag heen vernuft hebben gescherpt, er scherp over nagedacht welke grootheden (dwaalleraars, engelen of Sodomieten) in welk opzicht met elkaar worden vergeleken. Dexinger gaat de diverse mogelijkheden na en blijft het een moeilijke zaak vinden. Hij klamt zich dan vast aan het Griekse 'apolipontas', d.w.z. 'hun eigen woning verlieten.' In dat verlaten ziet hij een vrijwillige daad. Die engelen deden eigenlijk hetzelfde als die uit het boek Henoch, waar de engelen ook de hoge hemel verlaten. Zijns inziens is dat heel iets anders dan uit de hoge hemel te worden neergestort, wat het lot was van Satan en zijn engelen na hun opstand tegen God. Dexinger noemt Satan in dit verband 'Lucifer'. Neergestort worden is een onvrijwillige daad. Een woonruimte verlaten geschiedt altoos op basis van vrijwilligheid. Daartegenover staat dan de uitleg van Greijdanus; die n.a.v. dat verlaten schrijft: 'Dit laatste is een treden buiten eigen bevoegdheid en terrein, een verwerpen van de ontvangen macht, in opstand komen tegen Hem, van Wien de heerlijkheid en macht verkregen was, geen dienaar meer willen zijn van God, aan Wien bestaan en heerschappij en schittering te danken waren. Het was het als God willen zijn.'¹¹

Als iemand ons vraagt, hoe wij zouden willen kiezen, is onze houding eigenlijk al bepaald door het feit dat we ons niet geroepen voelen de 'engelen-hypothese' te verdedigen. Tenzij *uit tot nu toe onbekende bron - die dan wel een heruitgave bron moet zijn en niet de neerslag van de fantasieën van een pseudoepigrafisch auteur - ons gegevens over de engelenwereld worden aangehaald waarvoor de gereformeerde geloofsleer tot op heden volmaakt onkundig van was.* De door ons al eens aangehaalde Willem A. van Gemeren¹² eindigt zijn artikel met het voorstel de mogelijkheid hiervoor open te laten. Hij verwijst naar de bekende Murray, een voorstander van de Sethieten-hypothese, die diep onder de indruk was van een interpretatie van 1 Petrus 3 : 19, zoals die door sommige exegeten van naam werd geboden. Als 1 Petr. 3 : 19 engelen bedoelt, hetzij met insluiting, hetzij met uitsluiting van de zielen en gestorvenen, dan zou dit de balans doen doorslaan naar de zijde van hen die in de 'zonen Gods' engelen zien, aldus Murray.¹³

c) 2 Petrus 2 : 4

Nog een plaats is 2 Petrus 2 : 4: 'Want indien God de engelen die gezondigd hadden niet gespaard heeft, maar hen, door hen in de afgrond te werpen, aan krochten der duisternis heeft overgegeven om hen tot het oordeel te

bewaren.'

Welke zonde die engelen begaan hebben wordt niet gezegd. Is er verband met Gcnscis 6 : 1 ~ Volgens veel commentatoren wel, waarbij de overweging meespreekt dat de tweede brief van Petrus afhankelijk is van die van Judas: en voorts dat in vers 5 van dit hoofdstuk de zondvloed ter sprake wordt gebracht.

Wij zouden hier breder op ingaan ware het niet dat de ruimte ons ontbreekt, maar ook omdat P.H.R. van Houwelingen in zijn dissertatie over de Tweede Brief van Petrus deze zaak heeft uiteengezet op een wijze waar wij ons in vindci kunnen.¹⁴ Hij vestigt onze aandacht ook op een punt in 'Henoch' dat verhelderend werkt: 'Diverse motieven lijken ook binnen 1 Henoch zelf met elkaar te zijn verweven. In het tweede droomvisioen (1 Hen. 86-90) wordt de geschiedenis van de wereld vanaf de schepping tot de vloed in symbolische taal onder woorden gebracht. Het begin met sterren, die uit hun baan vallen: eerst valt één ster uit de hemel, daarna meerdere. Het boek kent dus ook een val van engelen, die voorafgaat aan Gen. 6 (cursivering van ons H.M.O.) Deze val wordt uitgebeeld via sterren, die hun eigen plaats aan het firmament verlaten; zij volgen blijkbaar één voorganger. Vervolgens veranderen de sterren in stieren, die zich vermengen met de nakomelingen van de zwarte stier, Kain (85, 5). Anders dan in Gen. 6 zouden de engelen zich alleen in de Kainieten hebben vermengd en alleen de setieten, de witte stieren, zouden bij de zondvloed niet zijn omgekomen.' Zo is er meer. Uit het werkwoord 'katatartaroo (werpen in de onderwereld) zou men een referentie kunnen zien aan de Griekse mythologie, waar de tartaros het laagste oord is in de onderwereld waar de titanen gevangen zijn gezet.

Van Houwelingen acht een verwijzing naar de Griekse mythologie hier niet aannemelijk evenals het onwaarschijnlijk is dat Petrus in vers 4 denkt aan de geschiedenis van Gcnscis 6.

Tenslotte...

Aan het einde van deze reeks artikelen gekomen, willen wij niet nalaten de welwillende lezer, die de moeite heeft genomen onze uiteenzetting te volgen, daarvoor hartelijk te danken. Welwillende lezer, voor een slip af the pen (the typewriter) bieden we bij dezen onze verontschuldigingen aan. Eveneens voor een minder gelukkige formulering der gedachten. Om een voorbeeld te noemen, de minder welwillende lezer(es) zou uit het tweede artikel. blz. 5, tweede kolom, regel 31 van boven 'Het gevaar schuilt niet alleen in de meisjes van buiten de kerk. Wie vandaag eens rondziet in de kerk, zal mij dat ook aanstonds toestemmen', kunnen distilleren dat schrijver dezes ook onder de vrouwen en meisjes van de kerk gevaarlijke uitingen of tendenzen heeft opgemerkt. Dat is natuurlijk onze bedoeling niet geweest. Al zouden we wel willen zeggen dat naast de lof op de schoonheid in het boek Hooglied de wenken van 1 Petrus 3 : 1-6 door deze of gene misschien iets beter in acht genomen konden

worden. We willen ons nu niet verder op dit gladde ijs begeven. We noemen het omdat juist in de zaak van de gemengde verkering en huwelijk onze periccoop zo'n grote rol speelt: ja, daarin alleen. Dat achten wij juist. Dan zijn er wel andere Schriftplaatsen. te vinden in die boeken van de Bijbel die ons een duidelijk gemarkeerd volk Israël laten zien. Dat begint in de patriarchen tijd (Genesis 24 : 3; 26 : 35; 27 : 46) en duurt voort tot op de tijd van Ezra en Nehemia (Ezra 9 en Nehemia 13).

H.M. Ohmann

¹ Meredith G. Kline, *Divine Kingship and Genesis 6 : 1-4*, in Westminster Theol. Journal, 24 (1962) 2, 201vv.

² W.H. Gispen, a.w., 327-334

³ F.W. Grosheide, *Paulus' Eerste Brief aan de Kerk te Korinthe* (Korte Verklaring), 138.

⁴ Adolf Schlatter, *Paulus der Bote Jesu. Eine Deutung seiner Briefe an die Korinther*, Stuttgart 1969.310-313.

⁵ J. van Bruggen, *Emancipatie en bijbel*, Amsterdam 1979, 61-08. Wij verschillen met Van Bruggen, inzake noot 37 op pag. 66.

⁶ K. Schilder, *Wat is de Hemel?*, Kampen 1935, passim.

⁷ S. Greijdanus, *De Brieven van de Apostelen Petrus... Judas*, Commentaar op het Nieuwe Testament, Amsterdam 1929. 619v,

⁸ Greijdanus, a.w., 620.

⁹ F. Dexinger, a.w., 88vv.

¹⁰ Greijdanus, a.w., 636.

¹¹ Greijdanus, a.w., 620.

¹² Willem A. van Gemeren, *The Sons of God in Genesis 6 : 1-4*, Westminster Theol. Journal, 43 (1981), 2, 343v.

¹³ W. van Gemeren, a.w., *ibidem*. Vgl. ook P.H.R. van Houwelingen in diens commentaar op 1 Petrus, 127 vv., vooral 133v.

¹⁴ P.H.R. van Houwelingen, *De Tweede Trompet*, de authenticiteit van de tweede brief van Petrus, 166 vv.

GELOOFSVERTROUWEN

.... De hand van onze God is ten goede over allen die Hem zoeken....

Ezra 8.22

Een kind kan je wel eens op een verontwaardigde manier wegsnauwen: Ga weg, je hoeft me niet te helpen! De toon waarop het gezegd wordt hoeft je dan niet te bevalen. Toch kun je dan met enige trots naar het kind kijken wanneer blijkt dat het zichzelf kan helpen. Maar wanneer dat niet blijkt, dan kun je, terwijl je je herinnert hoe dat kind net heeft gesproken, licht verwijtend zeggen: Zie je wel dat je het nog niet kunt.

Ezra was geen kind meer. Integendeel! Hij stond als wijs man in hoog aanzien aan het hof van koning Artachsasta. De koning was goed op de hoogte van Ezra's capaciteiten.

Ezra wordt een schriftgeleerde genoemd. Hij was thuis in de wet van Mozes. Nu zijn wij misschien wel eens geneigd om vanuit N.T-ische vooroordelen de Schriftgeleerden te bestempelen als huichelaars met een onecht geloof. Dat is dan niet terecht en helemaal nu niet. Want Ezra wordt getekend als iemand die oprecht de HERE wilde dienen en daartoe nauwkeurig de Bijbel onderzocht.

De schrijver van het boek Ezra doet er ook alles aan om te voorkomen dat Ezra te kort wordt gedaan. Ezra's stamboom wordt doorgelicht en hij blijkt niets minder dan een afstammeling van Aäron te zijn. M.a.w. het is terecht dat Artachsasta in hem leiders-kwaliteiten ziet.

Misschien heeft Artachsasta op een bepaald moment wel getwijfeld aan die leiderscapaciteiten van Ezra. Want Ezra is uit Babel naar Jeruzalem vertrokken zonder te vragen om bescherming. De koning had die bescherming wel aangeboden. Toen was het antwoord niet: Dat kunnen we zelf wel. Maar toen had Ezra geantwoord: Onze God is welgezind jegens allen die Hem zoeken, maar zijn macht en zijn toom zijn tegen allen die hem verlaten. Dat was moedige taal tegenover de koning. Want die had voor miljoenen guldens aan goud en zilver meegegeven als vrijwillige gave voor de tempel. (vss.26-27) En in die tijd was het minstens zo onveilig als tegenwoordig om met zo'n bedrag over straat te lopen. Het zal ook zeker niet geheim zijn geweest dat een zekere Ezra met zoveel waardevolle spullen vanuit Babel naar Jeruzalem ging. Elk normaal denkend inens zou zich toch op allerlei manieren beschermen tegen gewapende roofovervallen? Zoveel! geld vervoer je tegenwoordig ook in gepantserde wagens evt. met politiebescherming. Maar Ezra had zijn politiebescherming niet nodig. Was hij eigenwijs? Ging

hij nu het risico lopen dat de koning tegen Ezra zou zeggen. wanneer deze berooid terug kwam: Zie je dat je het niet kunt? Nee, Ezra ging niet zomaar een risico nemen. Hij vertrouwt hierin absoluut op de HERE. En toen de koning hem liet gaan had Ezra geconstateerd dat de HERE met hem was. Zo met de Here als bescherming dijsde Ezra de reis wel aan. Meer had hij niet nodig.

Hoe Ezra aan het vertrouwen kwam? Hij heeft door Schriftstudie God leren kennen vanuit zijn Woord. Hij heeft geweten dat die God zijn God was. Hij heeft ontdekt, ervaren in zijn eigen leven, dat die God met hem was. Zo heeft hij zijn God leren vertrouwen. Nee, dat is geen vertrouwen met de idee dat het nu automatisch allemaal wel zal meevallen in het leven. Geen automatisme. Eerbiedig, ootmoedig wordt God gevraagd om het vertrouwen niet te beschamen, Ezra had hoog opgegeven over de Here tegenover koning Artachsasta. Eerbiedig wordt nu gevraagd of de Here zijn eigen eer ook hoog wil houden door Ezra te beschermen.

Dan blijkt dat Ezra terecht vertrouwd heeft op de HERE. Ezra wordt bevestigd in zijn geloofsvertrouwen.

Wanneer Ezra straks bij Jeruzalem komt zal hij dat geloofsvertrouwen hard nodig hebben. Maar nu weet hij nog niet wat hem in Jeruzalem, dus in de toekomst te wachten staat. Maar ja, dat is niets nieuws. Dat weten we nooit. Een nieuwe dag kan verrassingen brengen. Positief maar ook negatief. Zo weten wij ook niet wat ons morgen zal overkomen of waarin we verwickeld raken. Maar als we ons vandaag oefenen in geloofsvertrouwen dan hebben we morgen, wanneer we door iets verrast worden, deze belijdenis: Onze God is welgezind jegens allen die hem zoeken.

Kinderen leren van hun ouders zelfstandigheid zodat ze op een bepaald moment kunnen zeggen: 'Je hoeft me niet te helpen. Ik kan het zelf wel.' Toen Ezra in geloofsvertrouwen bad tot de HERE deed hij ook voorbede voor de kinderen. Die hebben dat publieke gebed waarschijnlijk ook gehoord. Daarin geeft Ezra een voorbeeld. Ook wij moeten ons geloofsvertrouwen aan onze kinderen laten merken. Eerlijk zeggen dat wij uit eigen kracht niets kunnen en steeds tegen de toekomst zouden opzien. In ons hardop uitgesproken gebed laten merken dat we onze toekomst aan de HERE opdragen. In vertrouwen. Want onze kinderen moeten ook leren om te zeggen: Dat kan ik niet, het zal me op eigen kracht niet lukken. Maar de HERE heeft in mijn doop gezegd dat Hij met mij is. Met de hulp van deze HERE heb ik vertrouwen in de toekomst.

J.B. de Rijke

WELKE KERK GING STUK? IV

We zijn nog steeds bezig met de bespreking van het boek *Een kerk ging stuk*, waarvoor momenteel druk geadverteerd wordt. Dit onderstreept de noodzaak van deze brede bespreking, omdat door de schrijvers heel wat gezegd en geciteerd wordt, dat wel suggestief overkomt, maar dat op halve waarheden en soms op hele onwaarheden berust. Een voorbeeld van het laatste gaf ik aan het slot van het voorgaande artikel inzake de vraag of de leden van onze kerken al dan niet aan de drie formulieren van eenheid trouw beloofd hebben.

De trouw aan de confessie

Op laatstgenoemde zaak moet ik nog wat breder ingaan, omdat dit – naast de trouw aan de kerkorde – het hele geding met de Nederlands Gereformeerde Kerken raakt. Ergens in zijn boek schrijft ds. Van den Brink dat hij zijn ogen niet kan geloven. Ik zou namelijk verband hebben gelegd tussen het zetten van steeds meer vraagtekens bij allerlei onderdelen van de belijdenis en wat in de gemeente te Rijsbergen is gebeurd (144). Maar hier heeft ds. Van den Brink niet goed gelezen. Ik schreef over 'een grote brand' en verwees daarbij naar wat onder meer in het zuiden van ons land was gebeurd. Samenvattend schreef ik: 'Zo ontstond er onrust in het hele land over wat in het zuiden aan de gang was'. Centraal stond daarin het gevoel van ds. B. Telder dat er voor de gelovigen geen leven onmiddellijk na dit leven is. Daarop kom ik nog breed terug. En in een noot voegde ik daaraan toe: 'Zo haalde een experiment in de kerk te Rijsbergen zelfs de landelijke pers. Voorganger was daar een vroegere ouderling van Breda. Afgevaardigden naar de classis werden niet meer gezonden. Men hield één kerkdienst per zondag. Kinderen namen deel aan de wekelijkse avondmaalsviering' (bl. 23 en 117 van *De vrijmaking in het vuur*).

Wat heeft dit nu te maken met kritiek op art. 1 van de NGB vraagt ds. Van den Brink zich af. Het antwoord kan duidelijk zijn: de onrust in het land omvatte nog meer dan wat ik in dit onderdeel van mijn boek aan de orde stelde. Vandaar deze noot over Rijsbergen. Want wat daar gebeurde stond zeker in het kader van de experimenten die in het zuiden aan de orde waren. Daarvan schreef ik: 'Steeds meer vraagtekens werden gezet bij allerlei onderdelen van de belijdenis, bijvoorbeeld bij art. 1 van de Nederlandse Geloofsbelijdenis inzake God als een 'enig en eenvoudig geestelijk Wezen'.

In antwoord daarop verwijst ds. Van den Brink naar de kritiek van ds. J.R. Wiskerke op dit artikel, die echter alleen de gebruikte woorden betrof. Hij zou met name gaan

over de simplicitas (de eenvoud) van God. Hier vergist hij zich, want ds. Wiskerke had niet zozeer kritiek op de term 'eenvoudig' ten aanzien van God, maar op de uitdrukking *Wezen*. Hij stelt daarom de volgende tekst voor: 'dat onze God een enig God is, eenvoudig (niet tegen Zichzelf verdeeld) in al Zijn werken, geestelijk (en dus de oorsprong van alle leven)...'. De lezer ziet dat Wiskerke juist de term 'eenvoudig' handhaafde (*Lucerna, Gereformeerde Interfacultair Tijdschrift*, 3e jaargang no. 5, 1962). Ja maar, zal ds. Van den Brink zeggen: hier wordt dan toch maar kritiek op de belijdenis geoefend. En dan komt zijn vraag: 'En hoe staat het met de vrijgemaakt gereformeerde exegeten? Komen zij nooit foutieve exegesen tegen in de door de confessie geciteerde Schriftplaatsen?' Daaraan wordt de beschuldiging verbonden: 'Als we de wegzendingsbesluiten serieus nemen, dan mogen vrijgemaakte predikanten geen kik meer geven tegen de confessie, zelfs niet tegen een letter. Wij zouden onder een zo dirigistisch en ongereformeerd regime niet meer kunnen leven. Van den beginne is het ook zo niet geweest' (145). Hier komen we de zoveelste caricatuur van de huidige Gereformeerde Kerken in dit boek tegen.

Laat ds. Wiskerke, die zo'n uitnemend artikel in het boven geciteerde nummer van *Lucerna* over 'Confessioneel, niet confessionalistisch' heeft geschreven, onze kroongetuike mogen zijn. Bij hem komen wij in een heel ander klimaat dan het relativerend spreken van de hoogleraren Jager en Veenhof, en ook van ds. Van den Brink, over het 'slechts' gebonden zijn aan het Apostolicum en niet aan de drie formulieren van eenheid. Wiskerke wordt haast lyrisch, wanneer hij over de confessie spreekt, en tegelijk het confessionalisme afwijst. Zo lezen we: 'Stemmen wij niet als gelovigen in met de belijdenis tot een gemeenschappelijk loflied op Gods grote daden ter verlossing? Weten wij ons niet juist door middel van de belijdenis samen met Gods volk te staan op de grondslag der Schriften? Zó, gezamenlijk opgesteld met de broeders en tegenover een heerleger van dwalingen, nemen wij plaats aan het front van het koninkrijk Gods. Het woord van God bracht ons ook via de belijdenis aan het front, hetzelfde woord zal ons nu tot de overwinning brengen' (788).

Dat is andere taal dan het benepen en zuinig spreken over de belijdenis door de 'Open Brief'! In dit verband wordt meteen op de actualiteit ingesproken: 'Het is hier wellicht de plaats even te wijzen op die aartsvijand van het christelijk leven, het verschrikkelijk individualisme m.b.t. de gemeenschap der heiligen. Onophoudelijk klopt de verleiding aan de deur om de kerk niet meer te zien en daarmee ook de belijdenis der kerk te degraderen tot een vrij

stoffig en onbelangrijk actenstuk, dat goed is voor dominees en zó... maar waar wij studerenden of niet studerende mensen weinig of niets mee te maken hebben'.

Ach, was het boek *De kerx ging stuk* eens uit deze achtergrond geschreven, hoe gauw zouden we elkaar gevonden hebben! Nog één citaat: 'Gaf ons voorgelicht in de confessie aan vele dwalingen een scheidbrief, dan is er voor ons de taak niet alleen om zelf met de belijdenis (resultaat) mee te belijden (actueel), maar ook alles te weren m.n. in de prediking der kerk, wat met de belijdenis in strijd is'.

Geen confessionalisme

Het doet weldadig aan dat Wiskerke tegelijk niet aan een soort heiligenverering van de belijdenis doet.

Hij wijst op een opmerking van Brahé die waarschuwt tegen vitzucht, die aan de confessie niet toelaat menselijke en gebrekkige taal te spreken (790). Hij memoreert een opmerking van een der leidse professoren: daar is niemand van onĳ, die ook gemeend heeft, dat de woorden, die in de confessiën eenĳ zijn gebruikt, degenen, die daarvan belijdenis doen, also zouden verhinderen, dat zij geen andere ooit meer zouden mogen gebruiken, of, dat zij de wijze en manier van spreken niet zouden mogen veranderen (796).

Met instemming heb ik deze uitspraken dan ook doorgegeven in mijn boek *Het eeuwige evangelie en de 4e mens* uit 1970, dus in het heetst van de strijd rondom de buiten verband kerken. Maar dan wel in een heel ander kader dan ds. Van den Brink het hier doet.

Immers, eerst heeft hij betoogd dat de gereformeerde belijders niet aan de drie formulieren van eenheid gebonden zijn. In strijd met de feiten, zoals we eerder aantoonde. Vervolgens blijkt hij het gevoel van ds. Telder te willen tolereren, die niet slechts een *uitdrukking* van de belijdenis bestreed, maar de *leer* van Schrift en belijdenis over de tussentoestand. En het is juist de door ds. Van den Brink zo geprezen dr. Wiskerke geweest ('onze geachte en betrouwde collega ds. J.R. Wiskerke', bl. 156) die stellig en breed de leer van ds. Telder als in strijd met Schrift en belijdenis heeft afgewezen, als rapporteur op de Particuliere Synode van Zeeland, Noord-Brabant, en Limburg 1962, 1963. Zijn prachtige boek *Léven tussen sterven en opstanding*, Goei 1963, legt daarvan een indrukwekkend getuigenis af.

De leer van ds. B. Telder

Uiteraard wordt in dit boek uitvoerige aandacht besteed aan de leer van ds. B. Telder en anderen (tot vandaag toe in de Nederlandse Gereformeerde Kerken voorgestaan), dat gelovigen bij hun sterven niet naar de hemel gaan, maar naar lichaam en ziel 'weg' zijn en pas terug komen op de jongste dag. Al meteen wordt in het 'Woord vooraf' beweerd dat de kritiek op deze afwijking van de belijdenis schromelijk ovredreven wordt en 'ons soms zo weinig rankt' (10). Het zou een karikatuur zijn, wanneer deze leer wordt getypeerd als: 'dood is dood'. We zullen zien.

Laat ik mogen beginnen **mijn** waardering erover uit te spreken dat ds. Van den Brink eerlijk erkent dat ds. Telder afwijkt van Schrift en belijdenis. Hij schrijft: 'Wat mij betreft: voor een lief ding hadden we gewild dat ds. Telder rondweg had erkend: 'Ik kom in strijd met een stukje van de belijdenis'. Dat had een massa gehacketak en zeeën van tijd gescheeld' (131). Wat dit 'stukje van de belijdenis' betreft, daarmee bagatelliseert Van den Brink helaas deze erkenning toch ook weer. Er is meer aan de hand dan hij suggereert.

Ds. C. Vonk schreef heel agressief dat rij die geloven dat de kinderen van God bij hun iterven naar de hemel gaan, gehoor geven aan 'de oudste leugen' van satan en tot een ontkenning zouden komen van het echte sterven van Christus voor onze zonden. Daarvan schrijft ds. Van den Brink: 'We kunnen ons goed voorspellen dat zijn tegenstanders zich door deze bestrijding gekwetst voelden. Zelf ervaren we ons ook pijnlijk getroffen. Zouden we niet geloven dat de Here Jezus echt gestorven is? Deze bestrijding is een misser' (133).

Opvallend is hierbij dat ds. Van den Brink zijn afwijzing van de leer van ds. Telder en ds. Vonk weer zo sterk in het persoonlijk vlak trekt. Hij had 'voor een lief ding gewild', hij voelt zich er 'pijnlijk door getroffen', hij acht deze bestrijding van de belijdenis 'een misser'. Maar we missen hierin een *kerkelijk* denken, **spreken** en handelen. Want het blijft een feit dat ds. Telder en ds. Vonk predikant in volle rechten in de Nederlandse Gereformeerde Kerken zijn gebleven. Ook anderen als ds. L.W.G. Blokhuys, die nog niet zolang geleden kwam verzekeren dat er maar drie mensen in de hemel zijn: naast Christus Henoch en Elia. Over de gelovigen die ontslapen zijn valt volgens hem niets anders te zeggen dan dat zij in het graf liggen.

Ds. Van den Brink tekent er bezwaar tegen aan dat ik deze leer heb getypeerd als 'dood is dood'. Maar wanneer ds. Telder schrijft dat iemand van een vroeg gestorven kind niet mag zeggen: Broertje is in de hemel, maar: broertje is gestorven en ligt nu in het graf – wat is dit anders dan: **dood** is dood? Zeker, we weten heel wel dat daaraan wordt toegevoegd dat hij 'straks' weer uit het graf zal opstaan. Maar dat neemt niet weg dat deze predikant met anderen niet wil weten van een 'tussentoestand'. En in hun hoeken, geschriften en preken werken ze jaar in jaar uit op het kerkvolk in.

Heel duidelijk wordt dit uit wat ds. Telder in zijn tweede boek hierover schreef: 'Tot zulk een onbijbelse antropologie behoort ... ook het plegen van een dubbele bestaanswijze van een gestorven mens: dood en toch ook levend, als ganse mens in het graf en toch ook in een hemelparadijs, als gehele mens gestorven en toch ook waakzaam en werkzaam voortlevend', *Sterven ... waarom?*, Kampen 1963, bl. 123. Weer vragen we: wat houdt dit anders in dan 'dood is dood'? Dit publiceerde ds. Telder nog na zijn emeritaat op 1 januari 1962. En hij werd daarin niet alleen door zijn kerkeraad gevolgd, die de leer van Zondag 22 in dezen *onschrijfbaarlijk* durfde noemen,

maar ook door anderen.

Ds. Van den Brink acht de term 'doorvreten' veel te sterk, als het gaat om de verbreiding van deze leer. Hij is van mening dat het gros van de Nederlands Gereformeerden deze dwaalleer niet aanvaardt. Gelukkig, zou ik zeggen. In mijn *Cahier* over het ontstaan van de Nederlands Gereformeerde Kerken heb ik dan ook duidelijk gesteld: 'Tegelijk moet gezegd worden dat een overgrote-meerderheid niet met deze leer instemde, maar dat sommigen wel van mening waren dat zij geduld konden worden' (25). Gelukkig dat er bij zoveel Nederlands Gereformeerden nog een schriftuurlijk en confessioneel besef bestaat. Maar dan wel ondanks de verregaande tolerantie die bij hun voorgangers ten aanzien van deze afwijking van de belijdenis bestaat.

Ds. Van den Brink geeft een groot aantal citaten uit het blad *Opbouw* om aan te tonen dat de leer van ds. Telder c.s. daarin bestreden is. Dat is door mij nooit ontkend. Integendeel. Wel wees ik erop dat dit blad, ook al was men het met de leer van ds. Telder niet eens, voor tolerantie pleitte. Op het punt van kerkelijk samenleven nam men dus hem en wie hem volgden in bescherming. Heel ver ging daarin prof. dr. H.J. Jager, die beweerde dat onze belijdenis geen leer over de zogenaamde tussentoestand kent. Het is volgens hem geoorloofd daarover van mening te verschillen. Hij meent daarmee in het voetspoor van Calvijn te gaan. Ten onrechte, zoals we verder zullen aantonen.

Calvijn over de tussentoestand

Ds. Van den Brink komt met het veel gebruikte citaat van Calvijn aandrigen over 'enige nevel van onwetendheid' in zaken, waarin men, zonder de hoofdsom van de religie te schenden en zonder verlies van de zaligheid, onwetend mag zijn (162). Er is vaak met dit citaat gewerkt om het tolereren van dwalingen te rechtvaardigen, maar niet terecht. Want Calvijn voegt er meteen aan toe: 'Maar mijn bedoeling is hierbij niet zelfs maar de allergeeringste dwalingen in bescherming te nemen, alsof ik meende, dat die vriendelijk en oogluikend mogen begunstigd worden'. Hij wil slechts kleine verschillen dragen. Pikant genoeg voor wie ons hier bezig houdt is dan het voorbeeld dat hij gebruikt: 'Want welke kerken zouden om dit ene uit elkaar gaan, wanneer de ene, niet uit lust tot twisting, niet uit hardnekkigheid om staande te houden, meent, dat de zielen, wanneer ze uit het lichaam verhuizen, naar de hemel opvaren, en de andere niets zekers durft zeggen aangaande de plaats, maar toch voor zeker houdt, dat de zielen den Here leven?' (*Institutie*, IV, 12).

Ik denk dat bij de aanhangers van ds. Telder de haren ten berge rijzen, als ze lezen over 'zielen die uit de lichamen verhuizen'. Daar geloven ze nu net niks van! En al put ds. Van den Brink in een uitvoerige noot (bl. 165, 166) zich uit, met verwijzing naar citaten van prof. C. Veenhof, de leer van ds. Telder onschuldiger voor te stellen dan ze is, het baat hier niet. Meer dan duidelijk is dat ds. Telder c.s. niets willen weten van zielen, die na het sterven voortbe-

staan. Hoewel Christus zegt dat men niet bevreesd hoeft te zijn voor hen die wel het lichaam kunnen doden, maar niet de ziel (Matt. 10:28). Daaraan hield Calvijn vast. De zielen *leven* voor de Here!

Wanneer hij dan ook niet de 'allergeeringste dwaling' wil toestaan, hoort *zéker* deze – eeuwen later verbreide – dwaling van ds. Telder daarbij. Dat heeft hij trouwens ook expliciet geschreven in zijn eerste theologische geschrift *Psychopannychia* 'tegen de beulen van de zielen, die beweren dat de ziel na de dood is beroofd van bewustzijn'. De beulen *van* de zielen!

Hier moet ik ingaan op een *opmerking* van ds. Van den Brink op bl. 161 van zijn boek: 'Vervolgens keren wij ons tegen dr. W.G. de Vries. Hij *beweert* dat ds. Telder 'nog *verder gaat dan de doperse leer van de zielelaap*'. Dr. De Vries doet geen moeite dit te bewijzen'. Ik vraag hem: is hier dan nog nader bewijs nodig? De *dopersen* leerden dat de zielen niet *bewust* voortbestaan, ds. Telder leert dat zij *helemaal* niet voortbestaan. Dat laatste *gaat* toch nog veel verder?

Laat ik dit ten overvloede duidelijk mogen maken met wat Calvijn hierover geschreven heeft. Hij *bestrijdt* de *dopersen* van wie sommigen leerden dat de ziel alleen het *vermogen* is om te ademen, om te bewegen en andere vitale acties te verrichten. Anderen beweren dat de ziel een wezenlijk schepsel is, dat tussen sterven en opstanding slaapt zonder enig gevoel, zonder verstand. Nu geldt van iemand die slaapt dat hij er *is*, dat hij *bestaat*; alleen is hij zich daarvan tijden? de slaap niet bewust. Maar ds. Telder wil *van* dit onderscheid tussen lichaam en ziel niet weten. Laat staan van een *voortbestaan* van de ziel. Daarin gaat hij dus nog verder dan die *dopersen* die nog over een *onbewust voortbestaan* spreken. Dat noemt Calvijn al een 'valse en verderfelijke leer'. Wat zou hij dan wel zeggen over de leer dat de zielen helemaal niet voortbestaan? We hoeven er niet over in het onzekere te verkeren. Hij schrijft: 'Hun konklusie dat de ziel van de mens vergaat met holt lichaam, is niet alleen een beestachtigheid maar ook een schaamteloze vrijpostigheid'. (Zie hierover W. Balke, *Calvijn en de doperse radikalen*, Amsterdam 1973, bl. 318-323).

Maar hoe anders oordeelt ds. Van den Brink over deze dwaling: 'Eindhoven koos een milde behandeling van ds. Telder op grond van het feit, dat geen fundamentele geloofswaarheden in geding waren' (162).

Tolerantie

Hier komt een tolerantie-opvatting om de hoek kijken, die vrijwel oeverloos is. Zelf heeft Van den Brink die aldus onder woorden gebracht: *men moet* staan in 'de *vrijheid* van de liefde'. Dit betekent onder meer dat men de kerk te Rijsbergen met open *avondmaalstafel*, met kinderen aan het avondmaal, met één dienst per zondag en met een 'vrije voorganger' moet aanvaarden, *want* ze staat in een 'zendingssituatie'. Wel brengt deze *vrijheid* haar zonder meer in conflict met de kerkorde, maar de vrijheid om zondaren daadwerkelijk lief te hebben mag aan deze ge-

meente niet ontnamen worden. De merktekenen van de ware kerk zijn 'bij onze zusterkerken van Breda en Rijsbergen aanwezig' en 'we mogen slechts scheiden van hen, die in hel geheel niet van de kerk zijn' (*Ophouw*, 4 april 1969).

Wie deze tolerantie niet wil opbrengen wordt door de toenmalige Eindhovense predikant beschuldigd van ongehoorzaamheid aan Jezus Christus. Hij durft deze krasse taal tegen de Gereformeerde Kerken gebruiken: 'Bekeert u ... En zo niet, dan zult u 'toch moeten vrezen, dat u op de weg van verdeeldheid verdeeldheid zult ontmoeten. U weet ioch, dat de Here altijd straft met de weg die we zelf kiezen?'

Met dit oordeel in de naam van 'de vrijheid der liefde' worden de Gereformeerde Kerken bedreigd. Laten we niet vergeten dat dit tot de achtergrond van dit boek behoort, ondanks allerlei verzekeringen van liefde, geduld en zachtmoedigheid. Men eist een vrijheid op die de Gereformeerde Kerken in Nederland nooit gekend hebben. Maar deze 'liefdevolle tolerantie' bestaat niet tegenover hen die in de lijn van Calvijn en de gereformeerden een *dergelijke* tolerantie afwijzen. Hun wordt het oordeel aangezegd.

Hoever men met deze tolerantie wil gaan blijkt uit wat de kerkeraad van Baarn, die buiten verband geraakte, schreef: 'Pas als het evangelie zo totaal op zijn kop gezet wordt, dat het hart eruit weggesneden is, als er is het boelers als door valse priesters onder Israël, dan eerst ga je een kerk afschrijven'.

Geheel in deze lijn schreef de kerkeraad van Voorthuizen, die eveneens buiten het verband van de gereformeerde kerken ging, dat hij er niet aan wil meewerken 'om Kerken, welke dat ook mogen zijn, waarvan hij niet overtuigd is, dat deze synagoge des satans zijn, buiten onze gemeenschap te sluiten'.

Dit alles komt er op neer, dat ambtsdragers die zich niet houden aan het ondertekeningsformulier ongeveer alles kunnen voorstaan en verrichten, zolang het evangelie niet op zijn kop wordt gezet en de kerk waartoe zij behoren geen synagoge van satan is. Het independentisme en de **dominocratie** ten voeten uit! Maar dan wel ten koste van de eenheid van de Gereformeerde Kerken in leer en kerkering.

Uiteraard kennen de Gereformeerde Kerken tolerantie. Mensen die bijvoorbeeld moeite hebben met de kinderdoop of de leer van het duizendjarig **rijk** worden niet uit haas gemeenschap geweerd. Daarover zal geduldig gesproken en onderwezen moeten worden. Maar dat is iets anders dan dat een predikant de kinderdoop van de kansel mag bestrijden of de leer **van** het chiliasme mag prediken. De gereformeerde belijdenis vormt de band van de eenheid, plaatselijk en landelijk. En wanneer we in de gemeenschap van de kerk elkaar willen houden **aan** de confessie naar Gods Woord wordt van deze confessionele binding zeker geen zweep of karwats tegen trouwe dienaars van Christus gemaakt.

En het is ook niet gebeurd in de jaren zestig. Er bestond

toen absoluut geen schorsingsdrift. Integendeel, jaren en jaren lang is getracht op kerkeraden en kerkelijke vergaderingen de eenheid van de Geert te behouden door de band des vredes, in trouw aan Schrift, confessie en kerkorde.

Dat geldt met name ook ten aanzien van de afwijkingen van ds. Telder. Zo werd bij de **samensprekingen** met de Christelijke Gereformeerden aan onze deputaten over diens boek gevraagd: 'Hoe is het mogelijk, dat dit boek verschenen is? Is hier niet een ingaan tegen de belijdenis op een bepaald punt? Is het wel juist, dat de kerkelijke vergaderingen hem niet tot de orde hebben geroepen?' Daarop werd onder mees geantwoord dat deze zaak door bepaalde kerkeraden bij zijn kerkeraad en de classis ahangig was gemaakt. Verder dat men er de meeste moeite mee had dat ds. Telder zich aan z'n belofte in het **ondertekeningsformulier** ontslagen achtte. En dan komt er een opmerkelijke uitspraak: 'We hopen, dat u het tempo van behandeling kunt verstaan: we zijn dodelijk geschrokken van de synodocratische tucht'. Dat gebeurde al in 1962! (Zie *Acta* Hoogeveen 1969, 1970, bl. 630, 631).

Maar in het onderhavige boek worden onze kerken zonder meer beschuldigd van **heerschappijvoering** door kerkelijke vergaderingen. We hopen er neg op terug te komen.

Als het voorgaande maar duidelijk heeft gemaakt dat juist die kerken stuk gingen, die zich niet hielden aan de akkoorden inzake trouw aan confessie en kerkorde. De vraag 'welke kerk ging stuk' kan dan ook met **overtuiging** beantwoord worden: elke kerk die niet meer het gereformeerde spoor hield, ondanks alle aandrang, ja **smekingen** om zich te houden aan wat eenmaal voor Gods aangezicht plechtig was beloofd.

Diep ingrijpend

Hoc diep ingrijpend deze zaak **was**, kan een verwijzing naar wat kort na de Vrijmaking plaatsgreep duidelijk maken.

In 1945 verscheen er een boekje van de synodaal gereformeerde predikant ds. A.A. Leenhouts met de titel *In een punt des tijds*. Deze ontwikkelde daarin zijn bezwaren tegen de leer van de kerk inzake de tussentoestand. Hij kwam, evenals ds. Telder jaren later, tot de stelling dat er geen leven onmiddellijk na dit leven is en dat de kerk niet in Zondag 22 mag belijden dat onze ziel terstond na dit leven tot ons Hoofd Christs opgenomen wordt.

K. Schilder achtte dit een zo grote dwaling dat hij er een lange reeks hoofdartikelen aan wijdde in *De Reformatie* van 1946.

Met een beroep op theologen uit het verleden als Luther en Calvijn en op exegeten uit verleden en heden wees hij het ongerijmde en onschriftuurlijke van deze leer **aan**. Hij verweet de synodaal Gereformeerde Kerken dat zij deze dwaalleer duldden, terwijl ze goed gereformeerden door schorsingen en avondmaalsafhoudingen in de jaren veertig hadden uitgeworpen. Schilder komt dan tot de conclusie: 'Wat nu haar onderwijs in dezen betreft, voor ons be-

sef is er geen enkele mogelijkheid van trouw aan de Schrift met gelijktijdige loochening van de tussentoe-stand'.

Dat gold van een synodaal gereformeerd predikant. Het zou toch een meten met twee maten zijn geweest, wanneer dit ten aanzien van een (vrijgemaakt) gereformeerd predikant niet openlijk was gezegd? De geloofwaardigheid van de Vrijmaking stond in de jaren zestig op het spel. Waren de kerken in leer en kerkregering teruggekeerd naar Gods Woord? Dan zou binnen haar gemeenschap niet geduld mogen worden wat in anderen werd ge-
laakt.

Vrijmaking mag niet ontaarden in vrijgevochtenheid in leer en kerkregering. De Gereformeerde Kerken willen sinds de Vrijmaking geen nieuwe specialiteit vormen binnen het bonte kerkelijk gezelschap in Nederland. Integendeel, zij blijven volhouden dat ze in de lijn van de kerk van alle eeuwen kerk van Christus zijn, waarin de grenzen naar zijn Woord getrokken worden.

Dat was ten diepste in het geding hij de strijd met de buiten verband kerken: het oecumenisch karakter van de Gereformeerde Kerken, waarin niets aan Gods Woord wordt 'toegevoegd', maar ook niets daarvan wordt 'afgedaan' (Openb. 22 : 19).

W.G. de Vries

GEKNIPT VOOR VANDAAG

HET LEVEN IN

Wij mogen leven. We kunnen ook zeggen: wij moeten leven. Het leven is een voorrecht. Maar het is ook een roeping. Zelfs in de eerste plaats roeping. Jezus Christus is in de wereld gekomen, om ons het leven als roeping te leren kennen, en om ons bekwaam te maken voor deze roeping. Deze betekenis van onze Heer Jezus Christus wordt maar al te weinig begrepen. Te weinig ook door hen die Hem oprecht willen dienen. Door alle eeuwen heen ontmoeten we de gedachte alsof Jezus Christus afwijzend tegenover het leven zou staan. En alsof het volgen van Christus zou betekenen, dat onze liefde voor het leven sterven moet. En toch: in keel de geschiedenis is er nooit iemand geweest, die het leven zo heeft liefgehad, en zo om het leven geworsteld heeft, als Jezus Christus, de Verlosser. Maar Hij heeft het leven liefgehad, omdat Hij God liefhad. Hij is de Christus. Dat wil zeggen: de door God aangestelde. Hij had een opdracht. Hij had de opdracht, het leven te verwerven. Hij wist wat het leven is. Dat dit niet is, wat wij ervan maken. Dat dit niet is, dat wij uit de wereld halen wat wij graag hebben, en dat wij ermee doen wat wij willen. Dat is niet het leven, maar de dood, en van dat bestaan zegt Hij: war heeft een mens el-aai als hij de hele wereld wint, maar zichzelf schade toebrengt? Daarom heeft Jezus Christus afwijzend gestaan tegenover het bestaan, zoals dat hier geleefd wordt. Hij vond het niet mooi, niet interessant, niet aantrekkelijk. Hij heeft ervan gegruwd! Ook in zijn allermooiste vorm. Daartegen heeft Hij nee gezegd. Dat heeft Hij verlaten. En aan het kruis heeft Hij laten zien wat dit waard is. Het ligt onder Gods oordeel. En welke waarde zou het dan hebben?

Maar dat betekent niet, dat Hij afwijzend tegenover het leven stond. Juist niet. Het leven is van God. En alles wat erbij hoort. Jezus Christus is in ons menselijk bestaan binnengekomen. Hij heeft dat aangenomen, om daarin ons het leven te geven.

Daarin. Dat betekent, dat dan het menselijke naai lichaam en ziel door Jezus Christus niet wordt te niet gedaan, maar dat Hij het juist ten volle tot zijn recht laat komen. Dat Hij het in dienst neemt, opdat de heerlijkheid van de Schepper daarin zou schitteren.

Zo leert de Schrift het. En als wij zo uit de Schrift Christus hebben leren kennen, dan lukt ons het leven en dan hebben wij daarvan verwachting. Dan weten we ons daar door God geroepen. Geroepen om hier op aarde met Gods schepping bezig te zijn. Dan worden we bevrijd van een verafgoden van het werk. Als we het daarvan moeten hebben, dan vinden we de vreugde van het leven niet. Die is voor de wijzen en verstandigen verborgen. Dat betekent: die is door de wijsheid en door het verstand zonder meer niet te grijpen. Maar die is aan de kinderen geopenbaard. Dat is: die is alleen maar te vinden door het geloof. En het wordt pas goed, als wijsheid en verstand in dienst komen van het geloof. Dan krijgen we betekenis voor het leven. Als medewerkers van Christus.

En zo zeker als Jezus Christus, de Gekruisigde, de enige Machthebber in de wereld is, zo zeker wordt dan door Hem ons leien van betekenis. Om de schatten te ontdekken, die God in Zijn wereld gelegd heeft, en die door de zonde werden verwoest. En dan staat het dienen van Christus in de meest schrille tegenstelling tot de zelfzuchtige levenshouding, die alleen uit is op eigen redding, terwijl de wereld ten onder gaat.

Slechts door waar het leven als roeping gezien wordt, wordt ook genoten de vreugde van het leven.

In Jezus Christus is het leven. Niet alleen maar in de toekomst, maar ook in het heden. Hier in de tegenwoordige aardse verhoudingen. Hij brengt hier het Koninkrijk Gods.

D. Sikkel. in 'Gods Woord in het studentenleven'. 1941.

Het 'overjarig koren'

Nogmaals op Urk ter kerke (chr. geref.)

We stelden 14 dagen geleden, dat de christelijke gereformeerde broeders van ná 1892 wél radicaal het front sloten tegenover Kuyper en diens 'gereformeerde' scholastiek, maar dat ze daarmee nog niet af waren van de last van het verleden. Integendeel: terwijl het front in de richting Kuyper werd gesloten, werd er geheel opening gegeven aan het 'gereformeerd' piëtisme. Dat werd in stelling gebracht tegenover het kuyperiaanse idee van 'veronderstelde wedergeboorte'! Bij wijze van voorbeeld haalden we de 'kleine' kerkgeschiedenis van het eiland Urk naar voren. Daar nu nog iets meer over. Het was op 11 febr. 1894 dat de eerste christelijke gereformeerde samenkomst werd gehouden. Er werd (zo S. Baarssen in Ook dat was Urk) gelezen "een predikatie uit de Keurstoffen van Bernardus Smytegelt en wel des morgens en des avonds". De gemeente was herderloos, maar zocht aansluiting bij het christelijke gereformeerde kerkverband. Daarbij waren de twee predikanten Van Lingen en J.W. Wiire Czn, die niet in de Vereniging waren meegegaan, uiteraard de centrale figuren. Wisse was in die tijd predikant te 's Gravenhage en kon de kleine gemeente in Urk maar af en toe bezoeken. Maar hij is er reeds op 13 februari. Dan wordt een kerkraad gekozen en 'de jaarlijkse biddag' gehouden. Maar daarna is het weer preeklezen. Daarvan lezen we dan: "De eerstvolgende zondagen deden de heide ouderlingen om beurten dienst. Behalve de Keurstoffen van Smytegelt: lazen zij tijdens de avonddiensten uit de Catechismus van dezelfde schrijver". Daarmee is het beeld compleet: de wapen wordt gezet op het spoor van het 'bevindelijk christendom', zó als dat gestalte kreeg in de preken van Smytegelt. Men verkooft dit 'overjarig koren', want voelde zich daar veiliger bij dan bij de 'nieuwerwetse kost', die vanuit de Vrije Universiteit werd aangeboden!

De invloed van Smytegelt

Wanneer wij de naam Smytegelt horen dan denken we aan de man van de eindeloze preken over 'Het gekrookte riet' en aan een bevindelijkheid die de mens en de christen naar zichzelf verwijst en in zichzelf doet worden om daar 'de kennierken' van het ware geloof te vinden en om op die weg de zekerheid te ontvangen van het helen en van de genade van een soeverein God.

Toch is er meer van deze 'oude schrijver' te zeggen! Het is al tekenend – en onthullend van Urk ook zuiver houden! – dat de grote prediker van Middelburg uit het begin van de 18e eeuw niet alleen geliefd was op het christelijk gereformeerde Urk. Heel de 19e eeuw heeft Smytegelt gelezen! Het is verbazend wakkend te zien hoe groot het verspreidingsgebied van zijn preken was (en is). De éne herdruk volgt op de andere, zowel van het *Gekrookte riet* als van de *Keurstoffen* als van de *Catechismus-verklaring*, om niet meer te noemen. En het zijn niet eens preken die Smytegelt voor de druk heeft klaar gemaakt! Wat tijdens de dienst werd opgetekend vond deze verre verspreiding. De kansel van Middelburg van het begin van de 18e eeuw werd de kansel van de 19e eeuw voor hen, wier ziel 'walgde' van de 'lichte kost' en de 'flauwe spijs' die elders werd aangeboden. Prof. de Vrijer gaf in 1947 een bewerking van het *Gekrookte Riet* uit. Hij

schetst daarin ook het leven en de invloed van Smytegelt, zoals uit de herdrukken van zijn preken valt af te lezen. Er zijn duidelijk pieken te constateren in de tijd van de Afscheiding en later weer in die van de Doleantie! Urk voegt zich in een patroon. In dat van het 'gereformeerd piëtisme' dat een diepe bedding vormde in de vorige eeuw. Maar – het christelijk gereformeerde Urk koos hier wél heel duidelijk positie!

De kracht van Smytegelt

Hei was inderdaad 'overjarig koren', dat aan de mensen werd voorgezet! Men kan meewarig doen over dat beschimmelde brood. Die verouderde taal en dat stichtelijke jargon uit die tranenrijke 18e eeuw. Maar laten we niet al te snel met 'vader Smytegelt' en met het gereformeerd piëtisme klaar willen komen.

Wie zich in de *Keurstoffen* en in de *Catechismus-verklaring* verdiept en Smytegelt in de context van zijn eigen tijd ziet, ontdekt dat er kracht schuilt in deze prediking: onder het overjarig koren is toch ook voedzaam graan – levensbrood onder het kaf!

We moeten Smytegelt met al die andere predikers van de Nadere Reformatie op de kansel in een kerk zien staan, die tot een volkskerk aan het verworden wuif. Het sprak vanzelf dat men 'gereformeerd' was. Het sprak 'vanzelf', dat men belijdenis van het geloof deed. Heel het kerkelijk en geestelijk leven was vanzelfsprekend geworden. De orthodoxe posities werden nog wel ingenomen. Dissidenten als roomsen, remonstranten en 'mennirten' stonden aan de zijlijn. De gereformeerde kerk was de publieke kerk. En alles was in orde. Alleen: de godsvrucht was geweken.

In die tijd zijn de predikers van de Nadere Reformatie de grote pleitbezorgers voor de godsvrucht geworden, zowel in het persoonlijke als in het publieke leven. En dat betekende concreet, dat zij met het ontdekkende Woord van God optrokken tegen de toenmalige verwereldlijking in de kerk. Ze kenden de gereformeerde kerk écht wel als 'de ware kerk' en durfden daar openhartiger over te spreken dan velen vandaag. Ook Smytegelt. En aan de vele secten (de 'mennisten') werd geen krimp gegeven. Dan wist de kansel ook geduldig en indringend te onderwijzen. Maar vóór alles werd het gevaar van de *vanzelfsprekenheids-religie* onderkend en werd er voor gewaarschuwd dat men – 'gereformeerd' en al – het in dit leven zocht, waar zóveel welvaart, zóveel luxe van de 'gouden eeuw' was. "Zoudt gij {zo vraagt Smytegelt in een preek over Luk. 23:43 aan "de zondaar"} in uw leven den duivel dienen, en dan in uw sterven hij God komen! Wij zeggen u, als gij zoo voortgaat, dan zult gij zorgeloos en genadeloos sterven, en met dat uwe oogten gesloten zijn, zal her wezen: 'heden zult gij bij den duivel in de helle wezen'. Van uwe tafel, van alle uw pracht, en van alle uwe delicatessen en van uw ijdel gezelschap wordt gij dan weggesleept naar de helle toe; Ja, gij draagt nu al de beginsels van de helsche pijn, in dat wroegen en knagen, en in de beroertens die er in uwe consciënte zijn' (–) Gij draagt de beginsels van de helle al in uwe ziele. Het zal wat te zeggen zijn, zoo gewaarschuwd te zijn en dan nog verloren te gaan".

Ik citeer uit een boek met gotische letten. Alles ouderwets en oude taal. Maar het is wél het profetische woord in een zatte kerk; prediken van de wraak en de vloek van het Verbond onder een zeer gerust volk van het Verbond. En er is over de kracht van Smytegelt nog meer te zeggen!

J. Kamphuis

KERKLIED: HEDEN, VERLEDEN... TOEKOMST?

Op het gebied van het geestelijk lied zijn er tegenwoordig nogal wat stijlen en stromingen. Meest nadrukkelijk aanwezig zijn wel de aan het opwekkingslied verwante genres. Ook binnen de Gereformeerde Kerken is de populariteit van deze liederen groot. Ze worden in meer dan één gemeente **ook** tijdens kerkelijke vergaderingen gezongen. In zogenaamde 'aangepaste kerkdiensten' worden dergelijke liederen geschikt geacht voor liturgisch gebruik. De volgende, meest voor de hand liggende stap zou zijn dat ze in de 'gewone kerkdiensten' gebruikt gaan worden.

Het lijkt me mede daarom zinvol eens stil te staan bij het vraagstuk van de liedgenres die wij gebruiken. Wanneer we spreken over liederen hebben we het zowel over de tekst als de melodie. In dit artikel wil ik de melodieën eens beaccentueren.

Het vraagstuk van de gewenste melodie-genres is niet gemakkelijk. Verre van dat. Het is begrijpelijk dat velen zeggen met de mond val tanden te staan wanneer gepleit wordt voor het gebruik van (bijv.) gospelsongs in de eredienst. Het is een bijzonder ingewikkeld terrein, waarover zeer uitgebreid nagedacht en gesproken zou moeten worden. Temeer omdat er **ook** nogal wat uitermate belangrijke buitenmuzikale vraagstukken om de hoek komen kijken. Je kunt niet volstaan met louter en alleen naar de muziek te kijken. Je moet bijvoorbeeld ook naar haar gebruikers kijken, hoe zij leven en denken. Muziekstijlen/genres en muziekkeuzen hangen samen met allerlei religieuze, maatschappelijke, sociologische processen en situaties.

Het is dus een complex vraagstuk. Het zal dan ook duidelijk zijn dat men in dit artikel (daarom) tevergeefs zal zoeken naar 'pasklare antwoorden', laat staan naar het 'laatste woord' over deze materie. Ik kan (hier) hooguit een aantal gedachten naar voren brengen, die mij relevant lijken voor het vraagstuk van de melodieën. Aandacht voor dit onderwerp gebeurt mede op verzoeken die mij van diverse zijde bereikten.

Geen neutraal terrein

Laten we beginnen met de opmerking dat melodieën niet onbelangrijk zijn omdat zij nooit en te nimmer neutraal, 'waardevrij' zijn. Zeker niet bij een 'geestelijke' tekst. Tnt op de dag van vandaag gaan tekst en melodie hand in hand. In de geschiedenis van het kerklied zien we dat – grofweg gezegd – veranderingen in de teksten tegelijkertijd **ook** in de melodieën waar te nemen zijn.

Vrij duidelijk is dit bijvoorbeeld waar te nemen bij de mens-gerichte geestelijke liederen uit het Piëtisme van de 18e eeuw. Toen in de teksten de mens en zijn wegen tot

bekering in het middelpunt kwamen te staan (i.p.v. verkondiging van de Schrift), veranderde ook het karakter van de melodieën. Er kwamen melodieën die zich allereerst richtten op het opwekken en vertolken van emoties. Vandaar de stelling dat het eigenlijk een hachelijke zaak is tekst en melodie los te koppelen en onafhankelijk van elkaar te beoordelen. Daarbij zou de tekst dan moeten voldoen aan bepaalde normen, terwijl de melodie tot het 'neutraal terrein' zou behoren.

Een melodie is nooit waardevrij. Ook al omdat een melodie de tekst altijd interpreteert. Al was het alleen al doordat zij woorden een bepaalde emotionele lading geeft of juist niet wil geven. Een melodie kan de tekst zelfs tegenwerken. Dat gebeurt bijvoorbeeld wanneer het karakter van melodie en tekst elkaars tegenpolen zijn. Zo voelt iedereen wel aan dat je op de melodie van 'Ik wil mij gaan vertroosten' bijvoorbeeld niet de uitbundige woorden 'Looft God, goed is het leven, wat zijn wij toch verblijd!' kunt zingen. Technisch gezien kan het wel, maar het karakter van de melodie strijdt met de inhoud van de tekst. De melodie ondersteunt de tekst niet. Zij interpreteert de tekst door de jubelende woorden in een klagend roepende sfeer te plaatsen.

Een ander geval van 'interpretatie' is wanneer Pinkstergroeperingen in het kader van evangelisatie-activiteiten zingen over Gods heilswerk met gebruikmaking van suiker-zoete, zwijmelende melodieën. Gebruikers van dergelijke melodiegenres moeten niet gek staan te kijken wanneer de luisteraar – cru geformuleerd – het beeld krijgt van een 'suiker-zoete Heer' en een idem evangelie. Het is natuurlijk mogelijk dat men bewust dit beeld wil overbrengen en dat men bewust de Schrift in die sfeer wil plaatsen en verkondigen. De vraag is dan of de Schrift in die sfeer geplaatst moet worden.

Muziek is geen neutraal terrein. Er moeten keuzen gemaakt worden en daarbij komen al gauw principes om de hoek kijken. Zo kun je bijvoorbeeld als uitgangspunt kiezen dat de melodie zich *allereerst* richt op de tekst, dus de tekstinhoud als startpunt neemt. Het achterliggend principe zou dan zoiets kunnen zijn als 'het Woord moet het doen'.

Als primair uitgangspunt zou je ook kunnen nemen: melodieën moeten mensen direct aanspreken en trekken. Muziek is dan *allereerst* gericht op het losmaken van emoties. Je wilt mensen d.m.v. een aansprekende melodie toegankelijk maken voor de boodschap. Een melodie functioneert hier dus als een soort 'reclame-middel',

waarmee je aandacht vraagt, reclame maakt voor je boodschap, het evangelie. We gaan hier dus meer in de richting van Jesaja 23 : 1h waar het lied gebruikt wordt om aandacht te trekken; mooi spelen en veel zingen, opdat men aan ons denke.¹ Her is de vraag of dit 'reclame'-uitgangspunt wel het meest gewenste is bij het kerklied.²

Teruggrijpen op het *verleden*

Hoe dan ook, het is m.i. heel goed mogelijk te spreken over 'normen en waarden' inzake het gewenste *melodie-genre* voor het kerklied. Dikwijls wordt echter opgemerkt dat smaken nu eenmaal verschillen. Onze *smaak* zou anders zijn dan in de 16e eeuw en dus kiezen we voor liederen met andere *melodie-genres*.

Het is allereerst goed wanneer we ons bedenken dat onze smaak eigenlijk voor een zeer groot deel 'aangeleerd' is. Welke muziek we 'mooi' vinden, wordt in sterke mate bepaald door onze luisterervaring. Globaal gezegd vinden we die muziek mooi, waarmee we vertrouwd zijn, die ons 'bekend' voorkomt. Nu is belangrijk te constateren dat 'smaak' en muzikkeuzen aan verandering onderhevig zijn of kunnen zijn. Zoals iedereen kan waarnemen is onze smaak niet onveranderlijk.

Vervolgens is het goed wanneer we ons realiseren dat de kerk door de eeuwen heen voortdurend teruggegrepen heeft op de kerkmuziek van voorgaande tijden. Hoeveel eigen inbreng men ook had, steeds weer blijkt dat de kerk zich bewust was dat er een kerklied-traditie voortgezet moest worden.

En dan nemen we maar weer Luther als voorbeeld. Deze reformator wilde doelbewust in zijn kerkmuziek het goede uit voorgaande eeuwen behouden. Nu zou je nog kunnen zeggen dat Luther 'niuzikaal' was en zelf ijzersterke *melodieën* kon maken, die we vandaag nog gebruiken. Je zou kunnen zeggen dat de 'Wittenbergse nachtegaal' nu eenmaal van de oude kerkmuziek hield en haar daarom zoveel mogelijk wilde bewaren.

Maar ook de niet zo muzikale Calvin kan als voorbeeld dienen. Ook hij zocht aansluiting bij de kerk *van* voorgaande eeuwen. Zelfs inzake de *melodieën* die voor het Geneefse psalter gebruikt moest worden, keek Calvin terug in de tijd. Zo werd voor een aantal Geneefse *melodieën* een melodie van een roomse hymne- of sequensmelodie als voorbeeld gebruikt.

Andere *melodieën* zijn waarschijnlijk zonder aanwijsbare gregoriaanse voorbeelden gecomponeerd. Wel maakte men ook bij deze *melodieën* gebruik van karakteristieke *melodieformules*, die eigen waren aan de kerktoonsoorten waarvan het gregoriaans zich bediende.³ Dit alles verklaart dat het Geneefse gemeentelid André du Chastell in 1553 werd vermaand omdat hij tijden; het psalmzingen hoofdschuddend had opgemerkt dat het was alsof hij roomse priesters hoorde zingen. Tussen twee haakjes: er is niets nieuws onder de zon wanneer tegenwoordig bijvoorbeeld gezang 3 wel eens 'rooms' wordt genoemd! Nieuw is alleen dat dergelijke uitroepen – inconsequent

genoeg – niet gehoord worden bij de Geneefse psalmmelodieën.

Kortom, reformatie betekende geen revolutie ten aanzien van het melodie-genre. Kennelijk was er zoiets als een 'traditie' die voortgezet moest worden. Diezelfde 'traditie' bleek bovendien een goede en bruikbare inspiratiebron. Je ontdekte nieuwe muzikale mogelijkheden die fraai in die traditie ingepast konden worden. Eigentijds én 'traditioneel'.

Iets dergelijks zien we in de tweede helft van de 19e eeuw. Langzaam maar zeker ontstond een hernieuwde aandacht voor het kerklied. In dat kader hebben mensen als Prof. J.G.R. Acquoy veel gedaan om de oorspronkelijke versies van de psalmmelodieën onder het stof vandaan te krijgen. In onze eeuw moet vooral de naam van Ina Lohr genoemd worden.

Met name in de 20e eeuw zien we dat het opnieuw ontdekte oude kerklied de inspiratiebron werd voor een vloed aan voortreffelijke nieuwe *melodieën*, die een waardige voortzetting zijn en willen zijn van de *oudkerkelijke* traditie. Beperken we ons tot het Nederlandstalige grondgebied dan zijn namen te noemen van Ignatius de Sutter, Jan Boeke, Frits Mehrrens, Willem Vogel, A.C. Schuurman en vele anderen. De *melodieën* verraden niet alleen hun twintigste eeuwse herkomst, maar ook bekendheid met de kerkelijke traditie.

Bekendheid

Mijn uitgangspunt is dat de kerk – ook *wat* haar lied betreft – een traditie heeft voort te zetten. Daarbij is vanzelfsprekend ruimte voor eigen(tijdse) inbreng en accenten. Maar wie mag bepalen welke *melodieën* wel en welke niet binnen de 'traditie' passen en haar voortzetten? Ik denk dat we dat heel simpel met z'n allen mogen bepalen. Iedereen heeft bij wijze van spreken 'stemrecht' en mag beoordelen.

Echter, 'inspraak' en 'beoordelen' veronderstellen niet alleen 'betrokkenheid', maar ook een bepaald minimum aan 'bekendheid'. Niet voor niets mag je pas aan de verkiezing van ambtsdragers deelnemen wanneer je belijdenis gedaan hebt. Zo moet je ook je eigen kerklied-traditie een beetje kennen, wil je kunnen zeggen of een *melodie* daar wel of niet in past. Met 'kennen' bedoel ik dan uiteraard niet het weten van jaartallen, feiten, titels e.d., maar 'vertrouwd zijn met'. Je moet immers ook met Chinees eten vertrouwd zijn om te kunnen beoordelen of het Chinese restaurant bij u om de hoek van de straat goed is.

En dan zouden wij ons af kunnen vragen in hoeverre wij op dit moment het kerklied uit de eeuwen vóór 1700 en na 1900 voldoende kennen. Hebben wij daarvan een goed beeld? Lijkt we vertrouwd met 'het kerklied' uit de tijd van Augustinus en Ambrosius, uit de Middeleeuwen⁴, de Reformatie (16e eeuw) en uit de 20e eeuw?

Naar mijn inschatting moeten deze vragen negatief beantwoord worden. In het Gereformeerd Kerkboek treffen we slechts 15 gezangen aan die naar tekst én *melodie* in één van de genoemde tijdvakken (zo'n 17 eeuwen kerkge-

schiedenis!) ontstaan zijn. En in de geschiedenis van het Nederlands calvinisme is dat nog een ongehoord groot aantal!

De afgelopen eeuwen (vanaf 1700) hebben we niet veel gelegenheid genomen of gehad om 'het kerklied' uit genoemde perioden te leren kennen. In de 17e en 18e eeuw waren we tegen het zingen van andere gezangen dan in Datheens kerkboek voorkwamen. In de 19e eeuw voerden we terecht strijd tegen het rationalisme, dat in de bundel Evangelische Gezangen zo sterk naar voren kwam. *Gezangen* in de eredienst kenden de kerken van de Afscheiding haast niet.

Buiten de kerkdiensten leerden we tot ver in onze eeuw vooral het liedrepertoire uit methodistische kringen kennen en gebruiken (bijv. Johannes de Heer). Het past ons niet er nu goedkoop op af te geven, maar het waren natuurlijk wel liederen die de sfeer van een totaal ander (religieus) milieu ademden dan het kerklied van voor 1700. Zowel tekstueel als muzikaal, want (nogmaals:) die twee gaan altijd hand in hand en veranderen nooit onafhankelijk van elkaar.

Ook vandaag de dag worden we volop geconfronteerd met liederen, die of uit een andere traditie stammen of helemaal niets met het 'religieuze' lied te maken hebben. Doorgaans zijn we meer vertrouwd met die liederen dan met het traditionele kerklied. Ik besef dat ik de zaken zo erg generaliserend en zwart-wit voorstel. Ongetwijfeld zijn er nuances en aanvullingen aan te brengen. Maar wie nuchter om zich heen kijkt, kan niet anders constateren dan dat de geschetste stand van zaken meer waar dan onwaar is.

Niet alleen in de Gereformeerde Kerken, maar ook in andere kerkgenootschappen bestaat grote zorg over de toekomst van het traditionele kerklied. Die zorg is allesbehalve ongegrond. Wanneer de ontwikkelingen, die vandaag de dag te signaleren zijn, zich doorzetten, zal het traditionele kerklied binnen afzienbare tijd folklore, verleden tijd zijn. Het kerklied zal een 'verleden' en een 'heden' gehad hebben, maar een toekomst niet. Het zal vervangen zijn door aan het opwekkingslied verwante genres. Hooguit dat een klein groepje geïnteresseerden zich nog met het kerklied bezighoudt.

Het is een nogal pessimistische kijk, maar hopelijk geeft zij wel voldoende aan dat we niet moeten denken dat het 'vanzelf' wel weer goed komt' of dat 'het wel los zal lopen'. We zingen immers al eeuwen psalmen en buiten het officiële kerklied hebben we altijd al andere liederen gezongen. Dat is correct, alleen leven we vandaag in een andere tijd. Nog nooit werd de kerk zo intensief en overmatig geconfronteerd met andere liedgenres, waarbij we bovendien te maken hebben met een ongekende diversiteit.

Iedereen wordt vandaag de dag overspoeld met liedgenres uit de zogenaamde 'lichte muziek'. Er zijn globaal twee soorten: met een wereldlijke tekst en met een geestelijke

tekst, waarbij weer talloze sub-genres en stijlen zijn. Tot het laatstgenoemde soort behoren bijvoorbeeld de gospelsongs en hedendaagse opwekkingsliederen, waar de zogenaamde E&R-bundel voor een aanzienlijk deel mee gevuld is. Het eerstgenoemde soort (wereldlijke tekst) is ons allen overbekend; we worden er allemaal mee geconfronteerd via de media, in winkelcentra en op markten.

Nu hoeven we echt geen waarde-oordelen of 'smaak-oordelen' uit te spreken, maar kunnen we gewoon volstaan met de constatering dat het in beide gevallen gaat om een totaal ander genre dan het traditionele kerklied. Het gaat om liederen die doorgaans voor andere doeleinden en vanuit andere uitgangspunten geschreven zijn dan het kerklied. De vraag of die doeleinden en uitgangspunten legitiem zijn, is hier niet aan de orde. Wel gaat het om de vraag of de melodien van die liederen passen binnen de traditie van het kerklied.

Traditie

Je kunt je afvragen of het passen binnen en bouwen op de 'traditie' dan noodzakelijk is. En of het criterium 'spreekt een melodie mij vandaag de dag aan' ('vind ik de melodie mooi') niet voldoende is. Het gaat er toch om 'dat ik er wat aan heb'? En als ik meen niets te hebben aan het traditionele kerkliedgenre, dan ben ik toch vrij iet anders te kiezen?

Wanneer we over deze vragen gaan praten, dan hebben we niet alleen te maken met het vraagstuk van 'vertrouwdheid met het kerklied'. We zullen dan ook vanzelf komen te spreken over vragen als: hoe sta je alr kerk(lid) in de kerkhistorie? Wat betekent het dat er één kerk van alle tijden bestaat? We moeten het bovendien eens zijn over het antwoord op de vraag of het primaire doel van die ene kerk de lofprijzing is. En of daarvoor het lied door de eeuwen heen het middel bij uitstek is geweest.

In het verleden wist de kerk zich meer dan eens afhankelijk van haar verleden, ook wat de gezongen lofprijzing betreft. Zo greep de onmuzikale Calvijn niet om muzikale, maar om theologische/kerkhistorische redenen terug op de toenmalige kerkmuzikale traditie. Dat de kerk teruggreep en verder bouwde op het bestaande (kerk)lied, de traditie dus voortzette, kwam niet voort uit 'conservatisme', maar had te maken met haas visie op de 'kerk' en de functie van de lofprijzing daarin.

Het is nu aan ons, kerk in de twintigste eeuw, om kerkhistorisch na te denken en onszelf vragen te stellen. Zoals: of we ons verbonden moeten weten met de kerk uit voorgaande eeuwen? En ook: of die verbondenheid, die eenheid van de kerk van alle tijden, niet juist in de gezongen lofprijzing gestalte moet krijgen? Het doel van die algemene christelijke kerk is immers ten diepste: de lofprijzing. Het lijkt mij dat deze vragen alleen positief te beantwoorden zijn.

Bekend maakt bemind

Natuurlijk kennen we een aantal goede kerkliederen, ook

buiten ons kerkboek om. Maar globaal lijkt mij juist te stellei dat we onze eigen kerklied-traditie onvoldoende kennen, er onvoldoende vertrouwd mee zijn (gemaakt). En ook hier zal wel gelden: onbekend maakt onbemind. Positief geformuleerd: bekend maakt bemind. Dat blijkt ook wel in de praktijk. Wanneer op zangavonden wat onbekende kerkliederen gezongen worden, blijken we het in de regel een aangename kennismaking vinden. De uitroep 'ik wist niet dat het bestond, waar haal je het vandaan?' is meermalen te horen.

Ik denk dat er soms wel eens te snel opgemerkt wordt dat 'de mensen' zich niet meer zouden kunnen vinden in het 'traditionele' kerklied en in het 20e eeuwse lied dat op die traditie verder houdt. De praktijk heeft al meer dan eens het tegendeel bewezen. Het punt is vooral dat we ons de tijd, de gelegenheid en de mogelijkheden (denk bijv. aan scholen, verenigingen, zangkoren, zangavonden) moeten gunnen om onze eigen traditie beter te leren kennen en daarmee meer vertrouwd te raken.

Waar zijn de kerkliederen vandaag de dag dan te vinden? De E&R-bundel bevat een vijftigtal (doorgaans) bruikbare liederen uit het Liedboek voor de Kerken (1973). Het zou jammer zijn wanneer die liederen niet of nauwelijks gezongen zouden worden. Meer kerkliederen uit voorgaande eeuwen zijn (vertaald) te vinden in het Liedboek voor de Kerken (1973) en in de bundels Zingend geloven.² Deze laatste twee liedboeken zijn eigenlijk musea. Maar ook wat de nieuwe (20e-eeuwse) liederen betreft, zijn in deze liedboeken een behoorlijk aantal goede liederen te vinden die een waardige voortzetting zijn van de traditie. Zowel qua tekst als melodie.

Kortom, waarom zou de kerk haar muziekkeuze laten dicteren door 'de wereld' of muziekgenres daaruit overnemen, wanneer zij zelf kan steunen en bouwen op een magnifieke eigen traditie?

J. Smelik

¹ Zie over deze tekst: K. Schilder, *Schrijftoverdenkingen*, deel I, Goes 1956, pag. 43-47.

² Voor alle duidelijkheid: ook 'tekst-gerichte' melodieën doen een beroep op 'emoties'. Het gaat hier eigenlijk niet om een gewenste prioriteit dan om een tegenstelling. Het is een beetje te vergelijken met een preek, die ook niet primair gericht is op 'losmaken van emoties', maar zich allereerst bezig houdt met de oproep tot de bekering van de mens en de verkondiging van het evangelie. In dat kader wordt het dan vanzelfsprekend dat de mens vervolgens naar verstand en gevoel ('emoties') wordt aangesproken.

³ De theorie van O. Douen dat voor de Geneefse melodieën gebruik is gemaakt van wereldlijke wijsjes, is de laatste decennia grondig weerlegd.

⁴ Lang niet alle liederen waren specifiek mornel.

⁵ Er zijn momenteel vier afleveringen in deze serie, waarvan m.i. met name de eerste en tweede het meest bruikbaar zijn.

BLOKNOOT, CHRISTELIJK LITERAIR TIJDSCHRIFT

Binnenkort verschijnt het derde nummer van het christelijk literair tijdschrift *Bloknoot*. In het redactionele gedeelte van het eerste nummer (november 1991) schrijft de enige redacteur Dirk Zwart: 'Het christelijk literair tijdschrift *Bloknoot* wil literair werk publiceren van christelijke auteurs, wil zich bezig houden met literair werk van christen-auteurs uit heden en verleden, en wil literatuur benaderen vanuit christelijk perspectief.' Een doelstelling, die onmiddellijk geconcretiseerd wordt in twee artikelen: een van Jac. Schaeffer over het werk van Dirk Aylert Kooiman en een van Dirk Zwart over leven en werk van Jan H. Eekhout.

Het tweede nummer is voor het grootste deel gewijd aan de dichter Hein Bruin. De lezer krijgt interessante informatie aangereikt. Verder bevat dit nummer een interview met de dichter Koos Geerds.

Dirk Zwart heeft met de eerste twee nummers van *Bloknoot* getoond dat hij in staat is alleen een interessant literair tijdschrift te redigeren. De vraag is echter of het in een behoefte voorziet. Zelf is Zwart ervan overtuigd dat zijn tijdschrift recht van bestaan heeft naast het christelijk literair tijdschrift *Woordwerk*. In het redactionele gedeelte van het tweede nummer schrijft hij: 'Naar mijn mening is de binnenzee van de christelijke literatuur voldoende rijk aan vis en bodenschatten om met meerdere schepen tegelijk te bevaren.' De tijd zal leren of *Bloknoot* wezenlijk iets nieuws brengt.

Is het de bedoeling van Zwart om naast of tegenover het algemeen christelijk tijdschrift *Woordwerk* een gereformeerd literair tijdschrift onder de naam *Bloknoot* te ontwikkelen?

In de eerste twee nummers staat veel interessante stof. Toch vraag ik me af of er ruimte is voor een nieuw christelijk literair tijdschrift. Zou datgene wat in *Bloknoot* wordt gepubliceerd geen plaats kunnen krijgen in al langer bestaande dag- en weekbladen? Er bestaat grote behoefte aan goede literaire voorlichting vanuit christelijk perspectief. *Bloknoot* wil die voorlichting geven, maar bereikt slechts een zeer beperkt publiek. De tot nu toe gepubliceerde artikelen en boekbesprekingen verdienen bredere aandacht. Het valt daarom te overwegen met de uitgave van *Bloknoot* te stoppen, maar door te gaan met het schrijven van essays, artikelen en boekbesprekingen op het niveau van *Bloknoot* 1 en *Bloknoot* 2. Deze pennevruchten kunnen dan in dag- en weekbladen een plaats krijgen, zodat een breed publiek er kennis van kan nemen.

A. Joh. Kisjes

Bloknoot, christelijk literair tijdschrift.

Redactie: Dirk Zwart

Redactie en abonnementen: Noordsingel 51a 3035 W Rotterdam
Losse nummers f12,50 abonnement f 35, (3 nummers).

BIBLIOTHEEKVERSLAG 1991/1992

(1 juni 1991 t/m 31 mei 1992)

Inleiding

In het afgelopen jaar werd een begin gemaakt met de automatisering van onze universiteitsbibliotheek, een project dat ongeveer drie jaar zal vragen. Het is verheugend te kunnen melden dat er weinig startmoeilijkheden waren. Het verloop van de werkzaamheden tot op heden geeft alle hoop dat we het project in de ervoor uitgetrokken tijd kunnen voltooien. Wie aan zo'n kostbaar project als automatisering van een bibliotheek begint, moet weten wat hij doet. Welnu, wij zijn in het afgelopen jaar alleen maar bevestigd in onze overtuiging dat niet alleen de automatisering van onze eigen bibliotheek, maar ook onze aansluiting via deze automatisering op het landelijk bibliotheek-netwerk haar vruchten ruimschoots zal afwerpen. Het automatiseringsproject heeft in geen enkel opzicht de normale bibliotheekwerkzaamheden geblokkeerd. Eerder merken we dat die werkzaamheden reeds nu door de automatisering gestimuleerd en versneld worden.

Financiën

Op de 'Schooldag' 1991 kon worden bekendgemaakt, dat het Damescomité Bibliotheekfonds opnieuw een bedrag van f 200.000 had bijeengebracht. Van het bovengenoemde bedrag werd f 170.000 overgeschreven op de rekening van de bibliothecaris, terwijl aan Deputaten-financieel f 30.000 werd overgemaakt voor bibliotheek-doel-einden.

Als extra werd nog f 50.000 ter beschikking gesteld ten behoeve van het project automatisering.

De financiële toestand van de bibliotheek, voor wat betreft de aanschaf van boeken e.d., moge duidelijk worden uit het volgende overzicht.

We willen daarbij graag de volgende kanttekening plaatsen: Hoewel de financiën in de loop van het jaar reden tot zorg gaven, gezien de steeds stijgende prijzen van wetenschappelijke literatuur en tijdschriftabonnementen, hadden de getroffen bezuinigingsmaatregelen toch in zover succes, dat het nadelig saldo beperkt bleef tot f 1.080. Dit tekort kon gelukkig worden opgevangen, zonder daarvoor de Reserve onvoorzien te hoeven aanspreken.

In dit verband willen we toch aandacht vragen voor het feit, dat sinds 1986 de exploitatie-rekening van de bibliotheek steeds een nadelig saldo vertoonde. Tot dusver konden die tekorten steeds worden aangevuld uit de financiële reserves van de bibliotheek. De huidige Reserve onvoorzien, die gefixeerd is op f 70.000, is o.i. echter noodzakelijk om eventuele bijzondere aankopen te kun-

nen bekostigen. Bovendien bestond een deel van de bezuinigings-operatie hieruit, dat – met name in het laatste kwartaal – minder boeken werden aangekocht dan wenselijk was. Willen we definitief uit de financiële problemen komen, dan lijkt ons een verhoging van het boeken-budget een dringende noodzaak.

Financieel overzicht boekjaar 1 juni 1991 t/m 31 mei 1992

A. Exploitatierekening

Baten:

Bibliotheekfonds	
(2e helft opbrengst-1990)	f 85.000
(1e helft opbrengst-1991)	f 85.000
Renten	f 14.918
Verkoop fotokopiën	f 9.123
Nadelig saldo	<u>f 1.080</u>
TOTAAL BATEN	<u>f 195.121</u>

Lasten:

Boeken, tijdschriften, bindkosten, huur fotokopieerapparaat, verzekering, telefoonkosten, porti enz.	<u>f 195.121</u>
--	------------------

B. Kapitaalrekening

Kapitaal per 1 juni 1991	f 3.458
Af: Nadelig saldo	<u>f 1.080</u>
Kapitaal per 31 mei 1992	<u>f 2.378*</u>

C. Reserve onvoorzien gefixeerd op f 70.000

* In dit bedrag is nog niet begrepen de tweede helft van de opbrengst-1991 van het Damescomité Bibliotheekfonds (f 85.000), die bestemd is voor de exploitatie van de eerste helft van het boekjaar 1992-1993.

Personeel

Als eerste wijziging in het personeelsbestand van de bibliotheek moet hier wel vermeld worden, dat ondergetekende op 1 juni 1991 optrad als bibliothecaris. In dit verslagjaar bleef dit – tenminste wat betreft het personeel in vaste dienst – gelukkig ook de enige verandering.

Wel deden op 1 november 1991 vier nieuwe personeelsleden als 'half-timers' hun intrede in de bibliotheek, namelijk de dames E.H. van Eck, T. Hakkers, N. de Roos en H.M. de Stigter. Deze benoemingen vonden echter plaats in het kader van het project-automatisering van de catalogus (zie hierna: *Collectie*, punt d), en dragen dan ook een tijdelijk karakter.

Collectie

a) Aanschaf c.a

	1990/91	1991/92
Boeken (afleveringen van lopende werken niet meegeteld)	2.366	2.034
Tijdschriftbanden	<u>345</u>	<u>281</u>
	<u>2.711</u>	<u>2.315</u>
Gratis of in ruil verkregen	448	301
Niet meegetelde afleveringen	29	21

Het *totale bezit* van de bibliotheek steeg derhalve met 2.034 boeken en 281 tijdschriftbanden en bedroeg per 1 juni 1992: 97.921 *nummers* (84.761 boeken en 13.160 tijdschriftbanden).

Zoals vanzelf spreekt wordt verreweg het grootste deel van de aanwinsten door de bibliotheek aangekocht. Daarnaast worden ieder jaar een aantal gratis boeken ontvangen, merendeels afkomstig van andere bibliotheken. Toch dragen ook steeds weer particulieren hun steentje bij. Met name willen we hier noemen de heer G. van der Giessen uit Zeewolde, die ons een aantal 18e-eeuwse boeken ter beschikking stelde. Wij zijn hem – en alle andere ongenoemde gevers – hartelijk dankbaar voor hun bijdrage aan de uitbreiding van onze collectie.

b) Catalogisering c.a

Mede door de start van de automatisering, konden de nieuwe aanwinsten dit jaar probleemloos worden verwerkt.

Zelfs kon op bescheiden schaal worden voortgegaan met het catalogiseren van 'oude' aanwinsten. Met name ging het daarbij om een aantal werken, die indertijd werden aangekocht uit de bibliotheek van wijlen prof. dr. K. Schilder.

c) Conservering

Na de in het vorig verslagjaar aangebrachte voorzieningen, kunnen we met *genoegen* constateren, dat zich tot dusver geen nieuwe vochtproblemen in de magazijnen hebben voorgedaan.

d) Automatisering

In hun vergadering van 13 juni 1991 stelden Deputaten-curatoren een regeling vast voor de uitvoering van het project automatisering van de bibliotheek. Daarin werden een aantal zakelijke problemen geregeld, o.a. dat de automatisering 'wordt gerealiseerd als een afzonderlijk project onder verantwoordelijkheid van de bibliothecaris met de heer G.D. Harmanny als projectleider. De nieuw aan te stellen medewerkers verrichten uitsluitend werkzaamheden voor het automatiseringsproject..'. Het automatiseringsproject zal ook *begeleid* worden door een tweetal externe deskundigen, nl. de heren D.A. Hekman en C.A. Klapwijk.

Na het aantrekken van vier nieuwe medewerkers (zie hiervoor onder *Personeel*) en het treffen van de nodige voorzieningen, kon de automatisering op 1 november 1991 van start gaan.

Vanaf dat moment werd de bestaande kaart-catalogus afgesloten en werden de nieuwe aanwinsten in de centrale Pica-computer in Leiden ingevoerd. Ze zijn in de bibliotheek zelf te raadplegen via een eenvoudige PC (Micro OPC van Pica). Eerder aangeschafte werken zijn voorlopig alleen nog via de bestaande kaart-catalogus te vinden. De nieuwe medewerkers houden zich uitsluitend bezig met het automatiseren van de bestaande catalogus. Aan de hand van de catalogus-kaartjes worden alle boeken één voor één ingevoerd. Een enorm karwei, waarmee naar schatting ongeveer drie jaar gemoeid zal zijn.

Pas wanneer dit project voltooid is, zal een uitgebreidere computer-configuratie worden aangeschaft, met de nodige *publieks-terminals*, waarin het complete bibliotheekbezit te raadplegen zal zijn. De kaart-catalogus kan dan verdwijnen.

Aan het eind van het verslagjaar kunnen we constateren, dat tot dusver alles naar wens verloopt. Op 31 mei waren 16.248 titels ingevoerd.

e) Gebruik

	1990/91	1991/92
Uitleen		
binnen de kring van de universiteit	2.852	2.692
buiten de kring van de universiteit	<u>1.371</u>	<u>1.118</u>
Totaal	4.223	3.810
Ter inzage	<u>4.761</u>	<u>5.605</u>
Totaal ter beschikking gesteld	<u>8.984</u>	<u>9.415</u>
Uit andere bibliotheken		
aangevraagd	161	142
ontvangen	123	115
Bezoek studiezalen	3.826	4.160

Ten besluite

Overzien we het achter ons liggende verslagjaar dan is er alle reden tot dankbaarheid. We zijn financieel door het Damescomité met z'n vele helpers en helpsters veel in staat gesteld ons werk te doen. Zoals reeds gezegd, zal in de komende tijd verhoging van het boekenbudget onontkoombaar zijn. In de afgelopen jaren kon altijd weer voldaan worden aan het rechtmatig verlangen van onze bibliotheek om haar boekenbezit op peil te houden. We weten dat we daarvoor ook in de toekomst bij het Damescomité een open oor zullen vinden. Wij weten ook dat achter dit Comité de kerkleden voor de nodige financiën hebben gezorgd. De band tussen kerk en theologische universiteit is wel zó hecht, dat we ook voor de komende tijd vrijmoedig het werk van de bibliotheek in de aandacht van de kerkleden aanbevelen.

Alleen met hun steun kan de bibliotheek haar taak als ondersteunend en stimulerend informatiecentrum van onze theologische universiteit blijven vervullen.

Geve God daarover zijn zegen.

J. Douma, bibliothecaris

Bidden voor het eten

Onlangs maakte prof. dr. W. van 't Spijker me attent op een stukje van zijn hand in *De Wekker* van 25 september j.l. Het gaat over iemand die hij jou catechisatie heeft gelopen en die belijdenis heeft gedaan, zei hij. Hier volgt het stukje, dat voor ons allen ontdekkend en leerzaam is en tegelijk tot dankbaarheid stemt.

'k Dacht dat je het voor de gein drrd

Ze dacht: 'Ik moet vanaf het begin maar uitkomen voor mijn geloof'. Voor het eten met de groep waarbij ze kwam te behoren nam ze dus gelegenheid om haar handen te vouwen en te bidden. Toen ze dit gedaan had en haar broodje opat merkten haar buurvrouwen dat ze het meende. Eén van die twee zei: 'Ik Dacht dat je het voor de gein deed'. Dat bleek dus niet het geval te zijn. Integendeel. Voordat ze naar het grote verpleeghuis toeging had ze bedacht dat ze nu twee dinpen kon doen. Ze zou alles voor zichzelf kunnen houden en met niemand over haar geloof praten. Maar ze zou ook vanaf het begin kunnen duidelijk maken dat ze gewend was om te bidden en te danken, naar de kerk te gaan en haar keus te laten bepalen door haar geloof. Hne kon ze dat het beste duidelijk maken? Ze stak een verlovingskaartje in de zak, waarop een kort gebed stond en toen ze het liet zien wist ieder dat ze de dingen niet alléén deed, maar mei God. Dat werd gerespecteerd. Ze deed het niet voor de gein, de handen vouwen en de open sluiten en bidden in een gezelschap waarbij ze voortaan thuis hoorde. Bidden voor het eten! Een soldaat in de kazerne kon onder zijn eerste bidden de gehaktbal kwijt raken. Zou hij een tweede keer nog zijn ogen dicht doen?

Voor de gein of voor de cheen

Het woordenboek leert ons dat 'gein' een oorspronkelijk Hebreeuws woord, via het jiddisch in ons gein is veranderd. Cheen betekent: gunst of genade. Men leest ervan in de bijbel dat een menskenkind genade kan vinden in de ogen van de Here. Men bidt dus niet voor de gein. Maar men bidt vanwege de cheen, de genade, de gunst die we nodig hebben om te kunnen leven. Al staat de tafel tot aan de rand toe vol, het helpt ons zonder de genade niet. Noem het algemene genade, of nog anders. In ieder geval is het een belijdenis van de genade, wanneer men zijn handen vouwt en de ogen sluit en bidt om een zegen voor het eten. Niet dat iedereen dit zo beleeft. Was het maar waar. Er worden heel wat ogen gesloten en handen gevouwen als een uiterlijk gebaar. Maar het omgekeerde is nog erger, dat er heel wat ogen open blijven en heel wat handen ongevouwen, terwijl een werkelijke belijdenis verwacht had mogen worden. Daarom: er is van gein geen sprake. Wel van cheen, genade of gunst, die beleden wordt. Bidders en belijders gevraagd en wel vandaag.

Belijden dur we van genade leven

Eigenlijk komt het gebaar van de gevouwen handen en de gesloten ogen er op neer dat we belijden van genade te leven. Wie de handen ineen legt, zegt dat andere handen dan de zijne het eigenlijk-werk doen. Wie de ogen sluit geeft te kennen dat hij niet leeft bij de dingen die gezien worden maar bij de dingen die niet gezien worden. Dat is volgens Hebr. 1: 1 een kenteken van het geloof. Dit leert hij het onzichtbare en vindt daarbij een vas-

te grond in de belofte van God. Een belofte die vol van genade is, verworven door de Here Jezus Christus. Het is een verblijdende zaak wanneer jonge mensen zich niet schamen voor wat de keus van hun hart is en daarvoor openlijk willen uitkomen. Op de eerste dag. Zodat men weet waar men met hem of haar aan toe is. Wij zijn geen pelagianen. De zonde zit 'm niet in het voorbeeld en geschiedt niet slechts uit navolging. Maar een goéd voorbeeld helpt wel degelijk.

Donker

Onder dit opschrift vinden we in *Hervormd Nederland* van 26 september j.l. deze bijdrage van Loes van Lennep.

Ik vroeg mijn man wat zo'n pc, personal computer, nou eigenlijk aan stroom kost. Hij wist het ook niet, maar steeds uitzetten als je hem even niet gebruikt, schijnt slecht voor hem te zijn, zodat zo'n ding meestal de hele dag staat te zoemen. Hij neccint daarentegen de zeffase hij de krant weg, zodat ook energie wordt bespaard.

Niettemin, als ik 's avonds voor het naar bed gaan mijn afsluitende mnde in huis doe, merk ik hoeveel lichtpuntjes er zijn en hoeveel kleine lichtjes zachtjes gloeien: van de tv, de video, van het antwoordapparaat, de fax, de pc, de geluidsapparatuur, de wekkerradio. Bij ons thuis vroeger brandde één gloeilamp midden boven de tafel en als die kapot was, werd altijd weer gedubd of 7ij zou warden vervangen door een nieuwe van 75 of van 100 Walt. Er was ook maar één brandende kachel in huis. Als het erg vroom werd de keuken een beetje op temperatuur gehouden met een petroleumstel, waarop dan tevens een ketel water warm kon worden gemaakt.

Een voorgoed voorbijje tijd? Niet overal. Wat winteravonden geleden ging ik op bezoek bij twee samenwonende bejaarde broer?. Het huis was donker. Ik dacht dat ze er niet waren. Maar de achterdeur stond open en in de keuken verspreide een olielampje een schemerachtig licht. Toch niet thuis constateerde ik. Tot er geroepen werd: 'Kom maar verder. Loes.' Ze hadden me vanuit het donker langs het raam zien lopen.

Ik vroeg of het licht soms stuk was en waarom ze anders zo in het volslagen duister zaten. 'Om te praten, heb je geen licht nodig', zei de oudste.

Het gesprek ging, door niets en niemand afgeleid, over theologische strijdpunten, over boeken, dichters en schrijvers. Ik hoorde, hoe ze ooit de dichter Albert Verwey met hun schop in de aanslag achterna hadden gezeten. Verwey, ook nog hoogleraar Nederlandse letterkunde, had zich op een snikhete middag onder de schaduw van een boom langs hiin land uitgestrekt, terwijl de broers aan het diepdelven waren. Druipend van het zweet bij zijn plek aangekomen, werd hun toegeroepen: 'Hoe heerlijk is het om hier te zitten en toe te zien hoe anderen spitten.' Dat viel dus niet in goede aarde.

Het was een onderhoudende avond waarbij we het licht inderdaad niet hebben gemist.

En verder over de kerkelijke en geestelijke situatie in Engeland:

Verjaardagsfeestjes

Henk van Waveren, predikant te Londen, in *Elsevier*: 'Ik ben helemaal geen preekijger, maar in die Engelse kerken kan de preek soms wel erg verwaarloosd worden. Een gemeentelid had het over 'water- en melk-predken'. Je krijgt dan soms kinderachtige verhalen met weinig inhoud. Dat druist in tegen het Nederlandse degelijkheidsgevoel.

Ik heb het over de kerk, maar mijn opmerkingen zouden ook

kunnen slaan op het parlement waar ook vaak de rituelen heiliger zijn dan de inhoud van het debat. De overeenkomsten zijn groot en zoekend naar kern en wezen van de Engelse samenleving kom je zit bij verjaardagsfeestjes voor kinderen. Ze wijken nauwelijks af van de tea party uit Alice in Wonderland. Ieder kind weer wat hei op zo'n partijtje te wachten staat. Wat het te snoepen en te drinken krijgt. Originele, Hollandse verjaardags-taarten zijn **Ickker**, maar horen er niet. De kinderen weten er geen rand mee. En na afloop krijgen ze allemaal nog een stukje van die birthday cake met de bikkelharte suikerrand in een servetje mee naar huis. Die Engelse taart is niet te eten. Maar daar gaat het juist om. Zo hoort het. Bij ons is dat zo anders. Wij vinden dat je overal achter moet staan, het moet verantwoord zijn en dat betekent dat je iedereen verplicht om origineel te zijn. Je moet aller zelf uitzoeken. Dat is eigenlijk onbarmhartig. Het maakt het leven wel ingewikkeld.'

W.G. de Vries

UIT DE KERKEN

BEROEPINGSWERK

Reroepen: te Kralingreveer-Krimpen a/d IJssel: E.A. de Boer te Pretoria; te Meppel (tweede predikantsplaats): L. Sollie te Delfzijl; te Ommen te Siegerswoude-Frieschepalen en te Zwijndrecht-Groote Lindt: J. Wesseling te De Lier iem Maassluis; te Vleuten-De Meern in samenwerking met Maarssen-Breukelen: kand. R.M. Meijer te Kampen.

Aangenomen naar Grootegast: J. Ophoff te Driebergen-Rijsenburg, die bedankte voor Steenwijk; naar Wageningen: J.M. Batteau te Zaandam.

Beroepbaar gesteld door de classis Kampen: Jac. Ophoff, Broederweg 13-1c, 8261 GS Kampen, tel.: 05202-31020.

Geslaagd: De predikanten H. ten Brinke en G.J. Bruijn te Spakenburg-Zuid hebben met goed gevolg het kerkelijke zendingsexamen afgelegd.

Op 26 november vertrekt ds. Bruijn met zijn gezin naar Zaire en op 3 december zal ds. Ten Brinke met zijn gezin hen volgen. Zaterdag 21 november is er 15.00 en 17.00 uur gelegenheid om van beide gezinnen afscheid te nemen in de Maranathakerk in Spakenburg.

JUBILEUM

Het is zondag 18 oktober as. 50 jaar geleden dat ds. J.B. van Mechelen te Heinenoord, emeritus-predikant van de gemeente te Urk, in het ambt bevestigd werd.

Ds. Van Mechelen werd op 23 mei 1914 te Rotterdam geboren. Hij bezocht het Marnix Gymnasium in Rotterdam en studeerde aan de Theologische Universiteit in Kampen. Ds. Van Mechelen deed in 1942 intrede in de Gereformeerde kerk te Roosendaal, waarna hij zich in 1949 aan Oostburg verbond. In 1963 vertrok hij naar Heinenoord, in 1969 ging hij naar Urk. Hier maakte hij zich in 1975 los van de (syn.) Grcf. Kerk en diende daarna ongeveer een jaar de zelfstandig-Reformerende Kerk te Urk. In 1976 ging hij over naar de Grcf. kerk (vrijg.) en diende vervolgens vanaf 1977 de Kerk te Urk, waar hij werkzaam was tot aan zijn emeritaat op 1 mei 1979.

Ds. Van Mechelen was onder meer hoofddocent van de Reformatorische Leergangen in Zwolle.

ADRESWIJZIGINGEN E.D.

Krommenie * *Scriba:* C. Hakvoort, Badhuislaan 18, 1561 ER.

VERENIGINGEN

Bestuurswisseling V.G.S.Ei.: Praeses: Jan den Doelder; Ab-actis: Bouke Bisschop; Fiscus: Jaap Stoppels. Adres ab-actinat is: Lauwerszeeweg 43, 5628 KE, ☎ 040-421097.

ds. G. van den Brink
ds. H.J. van der Kwast

Een kerk ging stuk

Relaas van de breuk die optrad binnen de Gereformeerde Kerken (vrijgemaakt) in de jaren 1967-1974

245 pagina's. f 39.75

Verkrijgbaar bij de boekhandel
Een uitgave van

Buijten & Schipperheijn

Valkenburgerstraat 106, 1011 NA
Amsterdam, tel. (020) 623 66 12

"Wij dromen van een kerk die waarachtig gereformeerd is én waarachtig katholiek. Beter gezegd: van een kerk die waarachtig gereformeerd is en daárom waarachtig katholiek (zoals het altijd is geweest)." (pag. 228)

VAN RIETSCHOTEN

BOEKHANDEL	KANTOORVAKHANDEL	KANTOORINRICHTING
Boekhandel Kantoorvakhandel Kantoorinrichting	Keizerswaard 8, Rotterdam Keizerswaard 73 Gebroek Meeldijk 123. Barendrecht	Tel. 010-4820488 Tel. 010-4821365 Tel. 01806.19744
Faxnr. 010-4793699, Rotterdam	Faxnr. 01806-21165, Barendrecht	